बाल बिवाह व्यापकता सर्वेक्षण प्रतिबेदन

Report on Child Marriage Prevalence Survey

सिँजा गाउँपालिका, जुम्ला

SinjaRural Municipality, Jumla

December 2023

Plan International Nepal

Sinja Rural Municipality, Jumla

Collaborative Actions for Dignity (CAD)

बिषयसूचि (Contents)

शब्दावलीतथापरिभाषा ३
कृतज्ञता ४
साराँश(Summary) ५
एकाइ१:परिचय(Introduction) ८
१.१पृष्ठभूमि ८
१.२परियोजनाकोपरिचय ८
१.३सर्वेक्षणकोउद्देश्य ९
एकाइ२:सर्वेक्षणक्षेत्ररविधि (Methodology) १०
२.१गाउँपालिकाकोपृष्ठभुमि १०
२.२अध्ययनडिजाइन, अध्ययनक्षेत्र, अध्ययनसहभागीहरू १०
२.३नमूनाछनौटप्रक्रियारनमूना १०
२.४तथ्याङ्क सङ्कलनविधि १२
एकाइ३:तथ्यांकविश्लेषणरसारहरु (Data Analysis and Findings) १४
३.१बिवाहगर्नेकानुनीउमेरबारेजानकारी १४
३.२बालबिवाह १५
३.२.१नगरपालिकामाबालबिवाहकोअवस्था १५
३.२.२बिवाहकोप्रकार १८
३.२.३बिवाहदर्ताकोचलन १९
३.२.४बिवाहहुँदारबिवाहपछिकोशैक्षिकअवस्था २०
३.२.५गर्भावस्थारबालबच्चाकोविवरण २२
३.२.५बालबिवाहकोअवस्थारकारणहरूकोजानकारी २३
३.२.६बालबिवाहकोअन्त्यगर्नसम्भावितउपायहरु २४

३.२.७बालबिवाहलेपार्नेनकारात्मकअसरहरुकोजानकारी २५

३.२.९बालबिवाहकानुनीप्रावधानतथापरिणामसम्बन्धीजानकारी २६

३.२.१०बालबिवाहकाघटनाहरूकोरिपोर्टगर्नेसंयन्त्रकोबारेमाज्ञान २७

३.२.११बालबिवाहउन्मूलनकोलागिसमुदायमाकस्कोभूमिकारहन्छ......... २८

३.२.१२बालबिवाहउन्मूलनकोलागिसमुदायमाकामगर्नेसँघसस्थाहरुकोजानकारी २९

एकाइ४निष्कर्षरसुझाब (Conclusion and Recommednation) ३०

४.१निष्कर्ष ३०

४.२सुझाब ३२

शब्दावली तथा परिभाषा

बाल बालिका : संयुक्त राष्ट्रसघीय बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धी १९८० को धारा १ मा राष्ट्रिय कानुनमा वयस्कताको उमेर अन्यथा तोकिएकोमा बाहेक बाल बालिका भन्नाले १८ वर्ष मुनिका प्रत्येक केटाकेटीहरुलाई सम्झनु पर्दछ ।

बालविवाह :सामान्य अर्थमा "बाल विवाह" भन्नाले कानुनले तोकेको उमेर नपुगी वा बाल्य अवस्थामा गरिने विवाह हो । विभिन्न देशहरूको कानुनले आ–आफ्नो राष्ट्रिय परिप्रेक्ष्य अनुसार विवाह गर्ने उमेर तोकेको हुन्छ । नेपालको सन्दर्भमा एक वा दुवैजनाको उमेर २० बर्षभन्दा मुनिको विवाह बालविवाह हुन्छ । नेपालमा बालबालिकाको परिभाषा अन्तर्गत तोकिएको उमेर (१८ वर्ष) र बालविवाहको लागि तोकिएको उमेर (२० वर्ष) फरक फरक रहेको छ । यसर्थ, नेपालको सन्दर्भमा 'बाल विवाह' भन्नाले नेपालको प्रचलित कानुन अनुसार २० बर्षभन्दा कम उमेरमा गरिने विवाह हो ।

कृतज्ञता

प्लान ईन्टरनेशनल नेपालले गर्ल्स गेट इक्वलः बालबिवाह, छिटो हुने बिवाह र जवरजस्ति गरिने बिवाह रोकथाम (NORAD) परियोजना बर्दिया कालिकोट र जुम्ला जिल्लाहरुका १० वटा पालिकामा बालबिवाह रछिटो हुने बिवाहको चलन सर्वेक्षण सञ्चालन गर्ने प्रक्रियामा सहयोग गर्ने सबै सरोकारवालाहरुलाई अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान तथा सिकाई ईकाईका तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छौ।परियोजनाको कार्यान्वयन साझेदारहरू आत्मसम्मानका लागि सहकार्य नेपाल (क्याड नेपाल) ले परियोजना सम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न, स्थानीय सरकारहरूसँग समन्वय गर्न र सर्वेक्षण गर्न आवश्यक गणकहरूको छनोटमा उत्तरदायी र सहयोगी भुमिका खेल्नु भएकोले वहाँहरु प्रति आभार व्यक्त गर्दछौ । प्लान ईन्टरनेशनल नेपालको पश्चिम क्षेत्रीय कार्यालय (RoW) का अम्बिका तिमिल्सिना (परियोजना प्रबन्धक), झलक विश्वकर्मा (परियोजना संयोजक), हसरत अली (अनुगमन मूल्याङ्कन अनुसन्धानसंयोजक) लगायत अजय महरा र दल बहादुर विश्वकर्मा (क्याडनेपाल) जसले यो सर्बेक्षणमा महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्नु भएकोले वहाँहरुलाई कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौ । सर्वेक्षण प्रक्रियाको वा अन्तरवार्ताको क्रममा आफ्नो अमूल्य समय सहित जानकारी तथा सूचना प्रदान गरि दिनु हुने यस पालिकाका सम्पूर्ण सहभागिहरु तथा दाजु, भाई, दिदीबहिनी,बाबु, आमा, समुदायका अगुवाहरू सबैप्रति हामी आभारी छौं। यो सर्वेक्षण गर्नप्रश्नावलीहरुमा विचार प्रदान गर्नु हुने तथा सर्वेक्षण गर्नको लागि अनुमति दिने यस पालिका लगायत यस पालिकाका सबै प्रतिनिधीज्यूहरुलाई विशेष धन्यवाद । धैरै व्यक्तिहरु र सरोकारवालाहरुको सहयोगले यो अन्तिम प्रतिवेदन तयार गर्न सम्भव भएको छतसर्थ यस प्रक्रियामा सहभागि सबै व्यक्तिहरूलाई म धन्यवाद दिन चाहन्छौं।

कृष्ण श्रेष्ठ
प्लान ईन्टरनेशनल नेपाल
अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान तथा सिकाई ईकाई

सारांश(Summary)

कर्णाली प्रदेशमा अन्तर्गत जुम्ला जिल्लाको सिँजा गाउँपालिकामा बाल बिवाह व्यापकता दर सम्बन्धी एक सर्वेक्षण २०७९मसिर२७ देखि २०८०मसिर२६ सम्मको एक वर्ष भित्र बिवाहभएका सम्पूर्ण परिवारहरुलाई नमूनाको रुपमा छनोट गरिएको थियो । कुल मिलाएर, ७५ (महिला ४८ र पुरुष २७) उत्तरदाता/परिवारको अन्तर्वार्ता लिएको थियो जस्मा६४ प्रतिशत महिला र ३६ प्रतिशत पुरुष उत्तरदाताहरूले यस सर्बेक्षणमा सहभागिता जनाएका थिए जहाँ ८९ प्रतिशत ब्राह्मण/क्षेत्री र ११ प्रतिशत पहाडी दलित जातजातिको सहभागिता थियो । यसरीनै उमेरगत रुपमा, ३१ प्रतिशत उत्तरदाता २०-४० वर्ष उमेर समूहका थिए, त्यसपछि ५६ प्रतिशत ४१-६० वर्ष उमेर समूहका, ९ प्रतिशत उत्तरदाता ६१ वर्ष वा सो भन्दा माथिका र ४ प्रतिशत २० बर्ष मुनिका सहभागिहरु थिए।कुल मिलाएर, ७५ (महिला ४८ र पुरुष २७) उत्तरदाता/परिवारको अन्तर्वार्ता लिएको थियो ।

सर्बेक्षणको सार

समग्रमा ५२ प्रतिशत (३७ प्रतिशत महिला तथा १५ प्रतिशत पुरुष) सहभागिलाईमात्र बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाह भएको पाईयो ।

सन् २०२० मा ७९ प्रतिशत, सन् २०२१ मा ७३ प्रतिशत, सन् २०२२ मा ४८ प्रतिशत बाल बिवाहको दर रहेकोमा हाल सन् २०२३ मा घटेर २८ प्रतिशतमा झरेको पाईयो जुन अझै बाल बिवाह मुक्त घोषणा गर्न तोकेको दर भन्दा बढी नै हो । तरबाल बिवाह को दर सन् २०२० को तुलनामा उल्लेख्य रुपमा घटेको पाईएको छ ।

सन् २०२३ मा १९ प्रतिशलले १८ बर्ष मुनि विवाह गरेको देखिन्छ भने ९ प्रतिशलले १८ बर्ष देखि १९ बर्षको उमेरमा विवाह गरेको देखिन्छ । जम्मा बिवाह भएको मध्ये १२.५ प्रतिशत महिलाहरुको र ६.५ प्रतिशत पुरुषहरुको बाल बिवाह १८ बर्ष मुनि भएको पाईयो भने ४ प्रतिशत महिलाहरुको र ५ प्रतिशत पुरुषहरुको बाल बिवाह १८ बर्ष देखि १९ बर्षको उमेरमा भएको पाईयो ।

जातिगत रुपमा तथ्याङ्कलाई केलाएर हेर्ने हो भने बाल बिवाह सबै भन्दा बढी २३ प्रतिशत ब्राम्हण क्षत्री समुदायमा भएको पाईयो भने ५ प्रतिशत दलित समुदायमा भएको पाईयो ।

सन् २०२३ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ९७ प्रतिशत आफैले बिवाह गरेको पाईयो भने अभिभावकले बाल बिवाह र छीटो बिवाह गरी दिएको घटना ३ प्रतिशत पाईयो । बाल बिवाह र छीटो बिवाह मध्ये ५६ प्रतिशत महिलाको र बाँकि ४१ प्रतिशत पुरुषहरुले आफै बिवाह गरेको पाईयो ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (१००) मध्ये जम्मा २७ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको देखियो जस्मा जम्मा ११ प्रतिशत पुरुषहरुको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरुको हकमा १६ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो ।

बिवाह अघि करिब १३५ जना कुनै न कुनै तहमा अध्ययन गरी रहेको पाईयो भने बिवाह पश्चात ६(५ प्रतिशत) जनाले पढाई छोडेको पाईयो जुन घटेर १२९ जनाले मात्र बिवाह पश्चात पढाई शुचारु गरेको पाईयो ।

सन् २०२३ मा बाल बिवाह भएका महिलाहरु मध्ये १७ प्रतिशत बाल बिवाह गर्नेहरु महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ ।

७९ प्रतिशत उत्तरहरु आफै भागेर बिवाह गर्ने गरेकोले, ५२ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले,३७ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्परा भएकोले,२९ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर र २१प्रतिशत उत्तरहरुउमेर सँग सँगैदाईजो पनि बढ्ने भएर जस्ता कारणले यस समुदायमा हाल पनि बालबिवाह र कम उमेरमा बिबाह हुने गरेको बताएका छन् ।

७५ प्रतिशत उत्तरहरु कडा कानुन लागु गरेर,७१ प्रतिशत उत्तरहरु अभिभाबकहरुलाई जनचेतना जगाएर,६० प्रतिशत उत्तरहरु शिक्षा अनिवार्यगरेर,५१ प्रतिशत उत्तरहरु बाल वालिकाहरुलाई जनचेतना जगाएरर २०प्रतिशत उत्तरहरुबाल क्लब तथा सँरक्षण समितीहरु गठन तथा सहभागि गराएरबालबिवाह र कम उमेरमा हुने बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताएका छन्भने३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुले आफुलाई थाहा नभएको बताबताएका छन् ।

९५ प्रतिशत उत्तरहरु स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या आउने,८५ प्रतिशत उत्तरहरु छिटो गर्भवती र बच्चा जन्मिने,६४ प्रतिशत उत्तरहरु बिध्यालय जान छोड्ने वा पढाई छोड्ने, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिककार्यक्रममा सहभागि हुन नसक्ने र ५३प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक कार्यक्रमाम सहभागि हुन नसक्ने वा कमि आउने जस्ता नकारात्मक असरहरु हुने बताएकाछन् ।

७५ मध्ये मात्र ७% (५ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो ।

सबै भन्दा बढी ९५ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिस/प्रहरीमा,६३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, ४५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा र ११ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईएकोछ । ३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुलाई यस विषयमा थाहा नभएको पाईएकोछ ।

कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये ८१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भनेले ६१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू परिवारले, ५१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू युवा क्लब तथा सँजालले,४९ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू बाल क्लब र सँजालले, र ४५प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू पालिकालेसमुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरू दिएकाछन् ।

समग्रमा मात्र ४७ प्रतिशत (७५ को ३५) उत्तरदाताले मात्र समुदायमा बालबिवाह र बालबिवाह उन्मूलन गर्ने क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको बारेमा जानकारी भएको बताएका छन् ।

सुझाबहरु

बाल बिवाहको चलन भएको वडाहरुमा विशेष योजना बनाएर वडा कार्यालयहरु तथा पालिकासँग मिलेर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ । साथै बाल बिवाहको चलन बढी भएको समुदायहरु जस्तै ब्राम्हण क्षत्री समुदाय भएको गाउँहरुमा तथा महिलाहरुको बाल बिवाह बढी देखिएकोले विशेष योजना बनाएर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बाल बिवाहभै सकेका बाल बालिकाहरुलाई लक्षित गरी बाल बिवाह भएता पनि ढिलो गर्भवति हुने वा ढिलो बच्चा जन्माउने विषयमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२३ अवधिमा ७५ घरपरिवार मध्य समग्रमा ५२ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो । यसर्थ यो समुदायमा अभिभाबक लगायत बाल बालिकाहरु सबैलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जनचेतना जगाउँनु पर्ने देखिन्छ ।

साथै जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ९७ प्रतिशत आफैले बिवाह गरेको पाईयो तसर्थ यो समुदायमा रहेका बाल बालिकाहरुलाई लक्षित गरेर बाल बिवाहले जिवनमा पार्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (१००) मध्ये जम्मा २७ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको देखियो भने यो दर महिलाहरुको तुलनामा पुरुषहरुको कम पाईयो तसर्थ बिवाह भएका सबैको बिवाह दर्ताको लागि वडा कार्यालयहरुसँग मिलेर बिवाह दर्ता अभियान सञ्चालन गरी सबैको बिवाह दर्ता गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बिवाह अघि करिब १३५ जना कुनै न कुनै तहमा अध्ययन गरी रहेको पाईयो भने बिवाह पश्चात ६(५ प्रतिशत) जनाले पढाई छोडेको पाईयो जुन घटेर १२९ जनाले मात्र बिवाह पश्चात पढाई शुचारु गरेको पाईयो ।तसर्थ बाल बिवाहको चलन बढी भएको समुदायहरुमा बाल बिवाह पश्चात शिक्षाबाट बन्चित हुने कुराको जनचेतना जगाउँनु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२३ मा बाल बिवाह भएका महिलाहरु मध्ये १७ प्रतिशत बाल बिवाह गर्नेहरु महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ । जुन धैरै हो यसर्थ कम उमेरमा गर्भवती र बच्चा जन्मिएमा आमा र बच्चामा पर्न सक्ने नकारात्मक असरहरुको जनचेतना पुर्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

७५ प्रतिशत उत्तरहरु कडा कानुन लागु गरेर, ७१ प्रतिशत उत्तरहरु अभिभाबकहरुलाई जनचेतना जगाएर,६० प्रतिशत उत्तरहरु शिक्षा अनिवार्यगरेर, ५१ प्रतिशत उत्तरहरु बाल वालिकाहरुलाई जनचेतना जगाएरर २० प्रतिशत उत्तरहरुबाल क्लब तथा सँरक्षण समितीहरु गठन तथा सहभागि गराएरबालबिवाह र कम उमेरमा हुने बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताएका छन्भने३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुले आफुलाई थाहा नभएको बताबताएका छन्। यसर्थ बाल बिवाह रोकथामको लागि बालबालिकाहरुमा, र अभिभावकहरुमा व्यापक जनचेतना जगाउनु आबश्यक छ भने यसका साथ साथै युवाहरुमा रोजगारीको सृजना गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये मात्र ७% (५ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो तसर्थ यस क्षेत्रमा पनि ति समुदायहरुमा जनचेतना जगाउँन वडा कार्यालय पालिका र स्थानीय सँञ्चार माध्यमहरुसँग मिलेर काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सबै भन्दा बढी ९५ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिस/प्रहरीमा,६३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, ४५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा र ११ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईएकोछ । तसर्थ यि सरोकारवालाहरुसँग समन्वय गरेर काम गर्नु पर्ने तथा उहाँहरुको कार्यक्रम सँञ्चालनको दौरानमा सहभागिता सुनिश्चत गर्नु जरुरी छ।

एकाइ १: परिचय(Introduction)

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा प्रचलित बालबिवाह एक सामाजिक समस्याको रुपमा रहेका छ । नेपालमा बालबिवाहको प्रचलन बढी छ जस्मा २०–२४ वर्षका नेपाली महिला मध्ये ३७ प्रतिशतले १८ वर्षको उमेरमा पहिलो बिवाह गरेको पाइन्छ र १३ लाख बालबालिकाको १५ वर्षको उमेरमा बिवाह भएको पाइन्छ । बालबिवाहको प्रचलन दर बालकको तुलनामा बालिकाको बढि भएको पाइन्छ । त्यस्तै भौगोलिक स्थानका आधारमा, लिङ्गका आधारमा उल्लेख्य रूपमा उच्च बालबिवाहको प्रचलन भएको पाइन्छ । अन्य भिन्नताहरूमा क्षेत्र, शिक्षाको स्तर, घरायसी सम्पत्ति र जात जातिको आधारमा पनि बालबिवाहको प्रचलन फरक फरक पाइन्छ ।

नेपालको संविधान (संविधान २०१५) ले बालबिवाहलाई दण्डनीय अपराधको रूपमा स्पष्ट रूपमा लिइ यसलाई निषेध गरेको छ र पीडकहरूबाट उल्लङ्घन भएमा क्षतिपूर्ति पाउने गरी पीडितहरूको अधिकार स्थापित गरेको छ । संविधानले सबै प्रकारका हिंसाबाट मुक्त हुने महिलाको अधिकारलाई विशेष रूपमा मान्यता दिँदै प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारलाई मौलिक अधिकारको रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । संविधानले बालबालिकाको पहिचान र जन्म दर्ताको अधिकार सुनिश्चित गरी बालबिवाहबाट रोक्ने, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको अधिकार,जोखिमपूर्ण कामबाट संरक्षणको अधिकारर उपेक्षा, अनैतिक प्रयोग, वा धार्मिक वा सांस्कृतिक प्रथाहरूको नाममा शारीरिक, मानसिकवा यौन दुर्व्यवहार वा शोषण जस्ता कुनै पनि रूपको घटनाबाट सुरक्षा गर्ने गरी बाल अधिकारको सुनिश्चिता गरेको छ । संविधानले यी मौलिक हकहरूको उल्लङ्घन भएमा न्यायिक र गैरन्यायिक समाधानको पनि व्यवस्था गरेको छ ।

नेपाल सरकारले नेपालमा बालबिवाह अन्त्य गर्ने राष्ट्रिय रणनीति२०७२ लाई अपनाएको छ, जसले बालबिवाह विरुद्ध लड्न र कानुनी जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्न एक सर्वाङ्गीण नीति ढाँचा प्रदान गर्दछ । विश्वव्यापी दिगो विकासको प्रतिबद्धताको रूपमा यसले सन् २०३० सम्ममा बालबिवाह उन्मूलन गर्नेछ । यसले बालबिवाह अन्त्य गर्न बहु–क्षेत्रीय दृष्टिकोण अपनाउने कुरामा जोड दिन्छ । रणनीतिले छ वटा स्तम्भहरू समावेश गर्दछ, अर्थात बालबालिकाहरू र किशोरकिशोरीहरूको सशक्तिकरण,बालबालिका र किशोरकिशोरीहरूको लागि गुणस्तरीय शिक्षा,बालकहरू, किशोरहरू र पुरुषहरूलाई संलग्न गराउनेपरिवार र समुदायलाई सहभागि गर्ने,सेवाहरूमा पहुँचर कानून र नीतिहरूलाई बलियो बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने । स्थानीय स्तरमा, बालमैत्री स्थानीय शासन दिशानिर्देशको प्रावधान छ जसमा बालबिवाह घटाउने सूचकहरू ८० प्रतिशत पुरा भएपछिमात्र घोषणा गर्नुपर्नेछ ।

प्लान इन्टरनेशनलको परियोजना क्षेत्रमा पर्ने जुम्लाको हिमा गाउंपालिकामा बाल बिवाह, कम उमेरमा हुने बिवाहको प्रचलनको अवस्था बारे बुझ्न सर्वेक्षण गरिएको थियो । सर्वेक्षणको नतिजा र सुझाबहरुका आधारमा प्लान इन्टरनेशनल नेपालले उक्त गाउंपालिकामा बालबिवाह न्यूनीकरण गर्न स्थानीय सरकार तथा सम्बन्धीत स्थानिय सँघसस्थाहरुसँगको समन्वयमा परियोजनाका गतिविधिहरू कार्यान्वयन गर्नेछ ।

१.२ परियोजनाको परिचय

यो परियोजनाको अन्तिम लक्ष्य परियोजना सन्चालित नेपालका बर्दिया, कालिकोट र जुम्ला जिल्लाहरुमा बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ति गरिने बिवाहको दर घटाउनु रहेको छ । यो एउटा

बृहत्ततर कार्यपद्धतीको आधारमा सन्चालन गरिने छ जसले किशोर किशोरीहरुको संरक्षणको लागि उनीहरुको संगठन तथा सशक्तिकरण गर्छ, शिक्षा र आर्थिक सशक्तिकरणका माध्यमबाट उनीहरुको भविष्यको लागि विकल्प दिन्छ र उनीहरुलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यको ज्ञान दिनुका साथै जीवनोपयोगि सीप बृद्धि गर्छ । यसका साथै यो परियोजनाले पारिवारको आर्थिक विपन्नताको कारणले बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ति गरिने बिवाहको जोखिममा रहेका छोरीहरुको परिवारलाई आयआर्जन बृद्धिका लागि सहयोग गर्छ जसले गर्दा ती छोरीहरुको बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ती गरिने बिवाहनहोस ।

यो परियोजनाले समुदाय परिचालनका माध्यामबाट बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ति गरिने बिवाहका अन्तर्निहित कारणहरुलाई सम्बोधन गर्दै छोरीहरुलाई सम्मान दिने तथा केटी र केटाहरुको ढिलो बिवाह गर्ने खालका मूल्यमान्यताहरु अनुसरण गर्न प्रोत्साहन गर्नेछ । त्यसै गरी यो परियोजनाले बालसंरक्षण सम्बन्धीका कानुन तथा नीति नियमहरुको सबलीकरण तथा तिनिहरुको कार्यान्वयनको लागि पैरवी गर्ने छ ।
यो परियोजनाबाट नेपालको बर्दिया, कालिकोट र जुम्लाका बिभिन्न १० वटा पालिकाका ८८ समुदायमा रहेका ११२ वटा विद्यालय र ३४,८२२ बालबालिका लाभान्वित हुनेछन ।

परियोजनाको मूख्य उद्देश्यः
"नेपालको बर्दिया, कालिकोट र जुम्ला जिल्लामा बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ति गरिने बिवाहका दरलाई घटाउनु ।"

आशा गरिएका परिणामहरुः
- बिद्यालयमा बालिकाहरुको निरन्तरता ।
- किशोर किशोरीहरुलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारको बारेमा ज्ञान अभिबृद्धि ।
- बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जवरजस्ति गरिने बिवाहको जोखिममा रहेका बालिका तथा तिनिहरुका परिवारहरुाको आर्थिक अभिबृद्धिका अवशरहरुको सवलीकरण ।
- समुदायले छोरीहरुलाई महत्व दिने र तिनिहरुको ढिलो बिवाहको लागि सहयोग गर्ने खालका मूल्य मान्यताको अनुशरण ।
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा बाल अधिकार उलंघन खास गरी बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ती गरिने बिवाहलाई रोकथाम गर्न सरोकारवालाको सक्रियतामा बृद्धि ।

१.३सर्वेक्षणको उद्देश्य

सर्वेक्षणको समग्र उद्देश्य यस पालिकामा बालबिवाहको व्यापकता वा चलनको स्थिति पत्ता लगाउँनु ।
- बालबिवाहको व्यापकता वा चलनमा कुन कुन तत्वहरुले प्रभाब पारेको छ पत्ता लगाउँनु ।
- सर्वेक्षणको नतिजाको आधारमा बाल बिवाह, छिटो गरि हुने बिवाह तथा जबरजस्ती गरिने बिवाहलाई रोकथाम गर्ने परियोजनाका गतिबिधीहरु योजना तथा लागु गर्नु ।
- सर्वेक्षणको नतिजाको आधारमा स्थानिय सरकारको निती बजेट तथा कार्यक्रमहरु तर्जुमा तथा कार्यन्वयनमा मद्दत गर्ने वा सहजिकरण गर्ने ।

एकाइ २: सर्वेक्षण क्षेत्र र विधि(Methodology)

२.१ गाउँपालिकाको पृष्ठभुमि

कर्णाली प्रदेशमा स्थित यस सिंजा गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाति मानिसहरूको बसोवास रहेको छ । जसमा क्षेत्रीय समुदायको बढी बहुल्यता छ । जुम्ला जिल्लाका ८ ओटा स्थानीय तहहरूमध्ये सिंजा गाउँपालिका पनि हो । यस गाउँपालिका साविकको ३ वटा गा.वि.स.हरुलाइ समायोजन गरी बनेको गाउँपालिकालाई ६ वटा वडाहरू बिभाजन गरीएको छ । धार्मिक, सास्कृतिक, ऐतिहाँसिक पर्यटकिय हिसावमा आफ्नै महत्व बोकेको छ । जहाँ धार्मिक रूपमा बुँदबुँदी केदार नाथ तिर्थ स्थल, मठ मन्दिरको रूपमा देउली माई, मालिका बाँओ, रोप्नी माई ऐतिहाँसिक रूपमा पञ्चदेवल, त्रिदेवल आदि । पर्यटकिय रूपमा पनि उतिकै महत्व रहेको छ । चारैतिर पहाडले घेरीको र विच सानो उपत्यकामा रहेको यस सिंजा गाउँपालिकामा हिम नदि, द्दश्य अवलोकन गर्न सकिने पहाडहरू आदि । विभिन्न किसिमका जडिबुटी दुर्लभ जनावर पनि यसै गाउँपालिकामा पाइन्छ ।

२.२ अध्ययन डिजाइन, अध्ययन क्षेत्र, अध्ययन सहभागीहरू

यस अध्ययनले घरपरिवार सर्वेक्षण विधि प्रयोग गरेर तथ्याङ्क सङ्कलनको बेनामि मात्रात्मक विधि प्रयोग गरिएको थियो । यो अध्ययन प्लान इन्टरनेशनल नेपालको अनुगमन, मूल्याङ्कन, अनुसन्धान र सिकाइ ईकाईको नेतृत्वमा सर्वेक्षण गरिएको थियो भने परियोजना क्षेत्रमा स्थानीय कार्यान्वयन साझेदार संस्थाहरूको सहयोगमा र स्थानिय पालिकाहरुको समन्वयमा परिमाणात्मक सर्वेक्षणका लागि स्थानीय गणकहरूलाई नियुक्त गरि सर्बेक्षण गरिएको थियो । सर्बेक्षण गर्नु पूर्व गणकहरूलाई प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता विधि, नमूना छनौट विधी, लिखित सहमति, बालबालिका, युवाको सुरक्षा सम्बन्धी विषयहरु समेटेर दुई दिने तालिम सञ्चालन गरिएको थियो ।कालिकोटको रास्कोटा, सान्नित्रिवेणी र नरहरिनाथ, जुम्ला जिल्लाको सिन्जा, हिमा र कनकसुन्दरी तथा बर्दियाको बढैयाताल, बाँसगढी, गुलरिया र राजापुर गरी १० गाउँपालिका/नगरपालिकाका सबै वडाहरूलाई यो सर्बेक्षणमा समेटिएको थियो।

यो सर्बेक्षणमा मूख्यतया घरमुलिलाई सहभागिको रुपमा समाबेस गरिएको थियो ।

२.३ नमूना छनौट प्रक्रिया र नमूना

२०७९मसिर२७देखि २०८०मसिर २६सम्मको एक वर्ष भित्र बिवाहभएका सम्पूर्ण परिवारहरुलाई नमूनाको रुपमा छनोटगरिएको थियो। हिमा पालिकाबाट सबै वडाहरू चयन गरिएको थियोर कुल मिलाएर, ७५ (महिला ४८ र पुरुष २७) उत्तरदाता/परिवारको अन्तर्वार्ता लिएको थियो। समुदायमा गणकहरुले बिवाह भएको घर पत्ता लगाउँन स्नोबल नमूना प्रविधिप्रयोग गरिएको थियो । गणकहरूले बिवाहभएको घर घरपरिवारको बारेमा समुदायमा कोहि एक जनासँग लिईसो घरमा अन्तर्वार्ता लिन्छन् । त्यसपछी सो अन्तर्वार्ता दिने व्यक्ति सगै त्यस समुदायमा अरु दोस्रो बिवाह भएको घरको बारेमा जानकारीलिई अन्तर्वार्ताको लागि दोस्रो घरमा जाने गर्दछन् ।

वडा न	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा
वडा नम्बर १	५	५६%	४	४४%	९
वडा नम्बर २	५	८३%	१	१७%	६
वडा नम्बर ३	१३	७२%	५	२८%	१८
वडा नम्बर ४	६	१००%	०	०%	६
वडा नम्बर ५	६	५०%	६	५०%	१२
वडा नम्बर ६	१३	५४%	११	४६%	२४
	४८	**६४%**	**२७**	**३६%**	**७५**

समग्रमा, ६४ प्रतिशत महिला र ३६ प्रतिशत पुरुष उत्तरदाताहरूले यस सर्बेक्षणमा सहभागिता जनाएका थिए ।

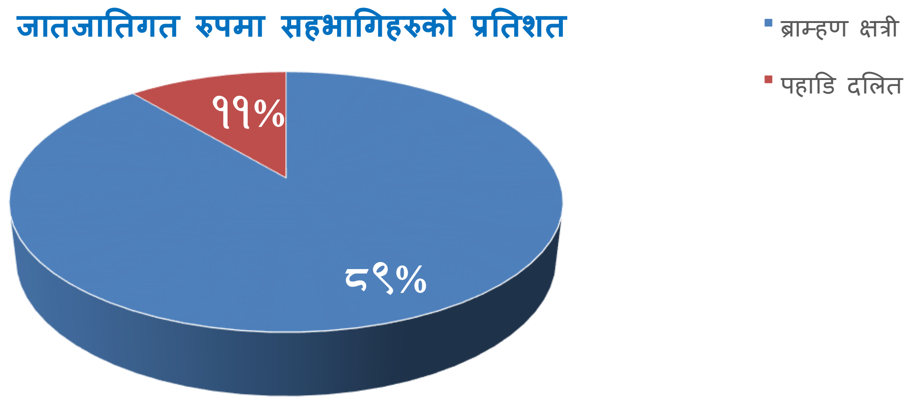

जहाँ ८९ प्रतिशत ब्राह्मण/क्षेत्री,११ प्रतिशत पहाडी दलित जातजातिको सहभागिता थियो ।

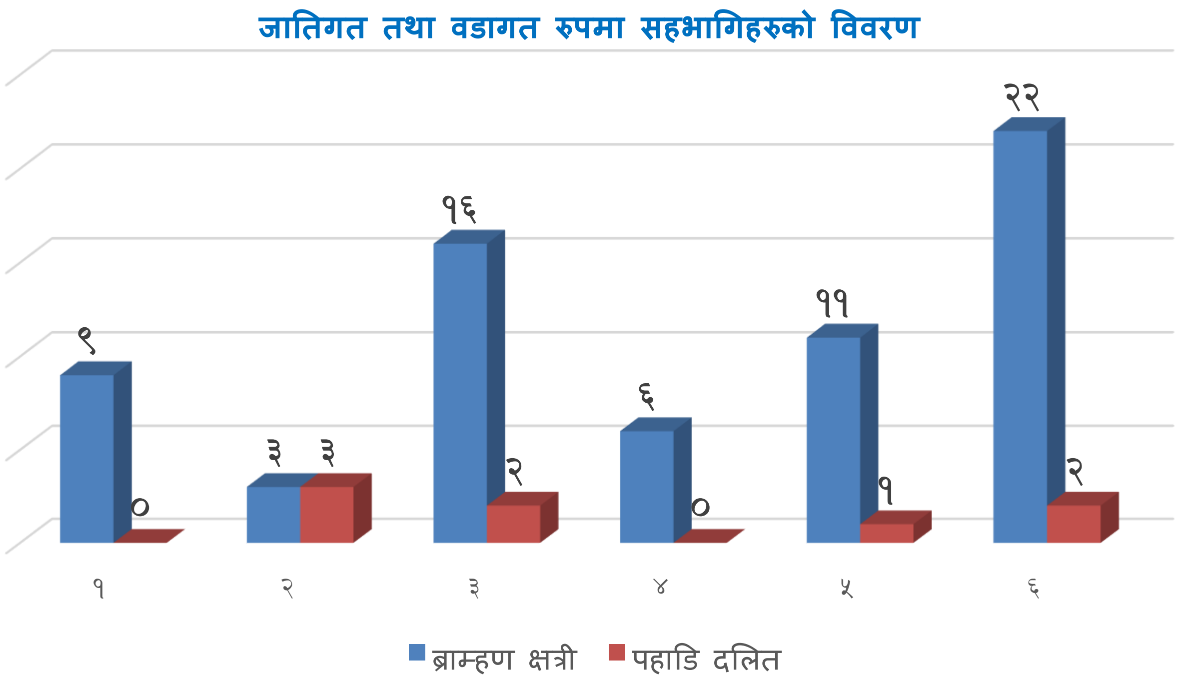

वडागत तथा जातिगत रुपमा हेर्नेहो भने वडा नम्बर ६ मा सबै भन्दा बढी २२ जना सहभागि ब्राम्हण क्षत्री समुदायबाट र वडा नम्बर २ बाट दलित समुदाय सबैभन्दा बढी ३ जनाको यस सर्बेक्षणमा सहभागिता थियो ।

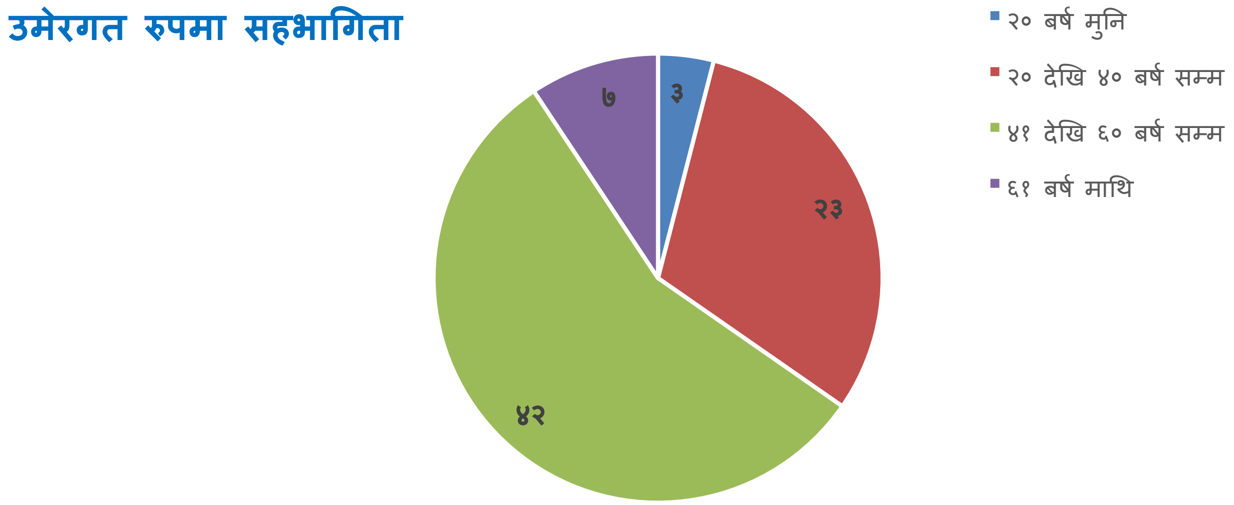

यसरीनै उमेरगत रुपमा, ५६ प्रतिशत उत्तरदाता ४१-६० वर्ष उमेर समूहका,३१प्रतिशत उत्तरदाता २०-४० वर्ष उमेर समूहका थिए, त्यसपछि ९ प्रतिशत उत्तरदाता ६१ वर्ष वा सो भन्दा माथिका र बाँकि ४ प्रतिशत उत्तरदाता २० वर्ष मुनिकाले सहभागिता थिए।

२.४तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

सर्वेक्षण प्रश्नावली कोबो टूलबक्स (KoBo Toolbox) मा डिजाइन गरिएको थियो, मोबाइलमा आधारित तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि नि:शुल्क र खुला स्रोत सफ्टवेयरकोबो टूलबक्स प्रयोग गरिएको थियो । मोबाईलमा आधारीत कोबो कलेक्ट एप प्रयोग गरेर घरपरिवार सर्वेक्षण गरिएको थियो। यो अन्तर्वार्ता अवधिमा घरमा उपस्थित अभिभावक वा घरपरिवार प्रमुख वा घरपरिवारका सदस्यहरूलाई समाबेस गरिएको थियो।

स्थानीय साझेदार सस्थाहरूको सहयोगमा स्थानीय गणकहरू नियुक्त गरिएको थियो।उनीहरूलाई तथ्याङ्कसङ्कलन आवेदन, प्रश्नावली उपकरण र घरपरिवार छनोट प्रक्रियाबारे दुई दिने तालिम दिइएको थियो तालिमकै दौरान मोबाईलमा आधारीत कोबो कलेक्ट एपसँग परिचित गराइएको थियो। प्रश्नावलीहरू पूर्व-परीक्षण (Pre-test) पछि परिमार्जन गरिएको थियो भने त्यसपछि फिल्डमा तथ्याङ्कसङ्कलन गरिएको थियो ।

प्रतिवेदनको तयारी वर्णनात्मक सांख्यिकीय विधिहरू (चार्ट, एक्सेल उपकरणमा ग्राफहरू) प्रयोग गरेर विश्लेषण गरिएको थियो।

२.५बाल संरक्षण, सहमति र गोपनीयता

स्थानीय साझेदारहरूले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु अघि गाउँपालिकाबाट लिखित सहमति प्राप्त गरेका थिए। गणकहरूले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु अघि अध्ययनमा सहभागीहरूबाट लिखित सहमति प्राप्त गरेका थिए र यदि उत्तरदाताको उमेर १८वर्ष भन्दा कम छ भने, उसको/उनको अभिभावकबाट अनुमति प्राप्त गरिएको थियो।अध्ययन टोलीले सबै सहभागीहरूलाई अध्ययनको उद्देश्यहरू, तिनीहरूको स्वैच्छिक संलग्नता,

तथ्याङ्क गोपनीयता, तथ्याङ्कको प्रयोग र उनीहरूको नाम प्रतिवेदनमा उल्लखे नहुने जस्ता कुरा बारे जानकारी गराएको थियो।

तथ्याङ्क सङ्कलनका सबै चरणहरूमा बालबालिका र युवाहरूलाई हानिबाट जोगिन र यस अध्ययनमा सबै सहभागीहरूको सुरक्षित सहभागिता सुनिश्चित गर्नका लागि उपयुक्त न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नका लागि गणकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिएको थियो।

२.६तथ्याङ्कगुणस्तर, तथ्याङ्कव्यवस्थापन र तथ्याङ्कविश्लेषण

घरपरिवारसँग सोधिएको प्रश्नावलीहरू परियोजना टोली, स्थानीय सरकार लगायत साझेदारहरूसँग उहाँहरूको समीक्षा सुझाब र प्रतिक्रियाको लागि प्रदान गरिएको थियो। प्रतिक्रिया/सुझाबहरू अन्तिम संस्करणमा समावेश गरि कोबो कलेक्टमा फारम डिजाइन गरिएको थियो। समुदायमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुअघि अध्ययन टोलीद्वारा पूर्व-परीक्षण गरिएको थियो। परियोजना स्थानहरूमा तथ्याङ्क सङ्कलन लगि मोबाइल एप्समा आधारित कोबो टूलबक्स प्रयोग गरिएको थियो।

तथ्याङ्क सङ्कलन पश्चात सम्बन्धित साझेदार सँघसस्थाहरुका कर्मचारीहरुलाई तथ्याङ्क चेक जाँच र समिक्षाको लागि पठाईएको थियो र उहाँहरुबाट चेक जाँच र समिक्षा तथा रुजु गरी ठिक छ भने पछिमात्र तथ्याङ्क बिश्लेषण गरीएको थियो ।

सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्क इलेक्ट्रोनिक प्रोटोकल र उपकरणहरू प्रयोग गरी व्यवस्थित गरिएको थियो ।वर्णनात्मक सांख्यिकीय उपकरणहरू जस्तै फ्रिक्वेन्सी, प्रतिशत, ग्राफ आदि, सम्भव भएसम्म विश्लेषण गर्न प्रयोग गरियो।

२.७अध्ययनको सीमितता

अध्ययनका निष्कर्षहरू परियोजना अध्ययन स्थानहरू भित्रको जनसंख्यामा सीमित छन् र कुनै अन्य जनसांख्यिकीयमा लागू नहुन सक्छ।
अध्ययनका निष्कर्षहरू अन्तर्वार्ताका सहभागीहरूको व्याख्यामा सीमित छन्।
अध्ययन क्षेत्र/परियोजना स्थानहरूमा अन्य विकास परियोजनाहरू र कार्यक्रमहरू चलिरहेका छन् जसले बालबिवाहको न्यूनिकरणमा योगदान पुऱ्याएको हुनसक्छ।

एकाइ ३: तथ्यांक विश्लेषण र सारहरु(Data Analysis and Findings)

३=१बिवाह गर्ने कानुनी उमेर बारे जानकारी

तालिका१: बिवाह गर्ने कानूनी उमेरको बारेमाजानकारी

वडानम्बर		छ	%	छैन	%	जम्मा
वडानम्बर१		९	१००%	०	०%	९
वडानम्बर२		६	१००%	०	०%	६
वडानम्बर३		११	६१%	७	३९%	१८
वडानम्बर४		६	१००%	०	०%	६
वडानम्बर५		१	८%	११	९२%	१२
वडानम्बर६		६	२५%	१८	७५%	२४
	जम्मा	**३९**	**५२%**	**३६**	**४८%**	**७५**

यो अध्ययनमा सहभागि भएका ७५ घरपरिवार मध्य समग्रमा ५२ प्रतिशत सहभागिलाई मात्र बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाह भएको पाईयो जुन वडागत हिसाबले हेर्दा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर १, २ र ६(१०० प्रतिशत) सहभागिलाई थाहभएको पाईयो ।यसरी नै वडागत हिसाबले हेर्दा वडा नम्बर ५ र ६ का सहभागिहरुलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा कम जानकारी भएको पाईयो ।

तालिका २: लैङ्गिक अनुसार बिवाह गर्ने कानूनीउमेरको बारेमा ज्ञान

वडा नम्बर	ज्ञान भएको						ज्ञान नभएको						जम्मा
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	
१	४	५०%	४	५०%	८	१००%	०	०%	०	०%	०	०%	८
२	५	८३%	१	१७%	६	१००%	०	०%	०	०%	०	०%	६
३	१०	५३%	२	११%	१२	६३%	४	२१%	३	१६%	७	३७%	१९
४	६	१००%	०	०%	६	१००%	०	०%	०	०%	०	०%	६
५	१	८%	०	०%	१	८%	५	४२%	६	५०%	११	९२%	१२
६	२	८%	४	१७%	६	२५%	११	४६%	७	२९%	१८	७५%	२४
जम्मा	**२८**	**३७%**	**११**	**१५%**	**३९**	**५२%**	**२०**	**२७%**	**१६**	**२१%**	**३६**	**४८%**	**७५**

समग्रमा बिवाह गर्ने कानूनी उमेर थाह भएका (५२प्रतिशत)मध्ये ३७ प्रतिशत महिला तथा १५ प्रतिशत पुरुषहरुलाई मात्र बिवाह गर्ने कानूनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो । वडागत रुपमा लैङ्गिक अनुसार बिवाह गर्ने कानूनी उमेर थाह भएको र थाह नभएको विवरण तालिका नम्बर २ मा प्रश्तुत गरीएको छ ।

३.२बालबिवाह

३.२.१ पालिकामा बालबिवाहको अवस्था

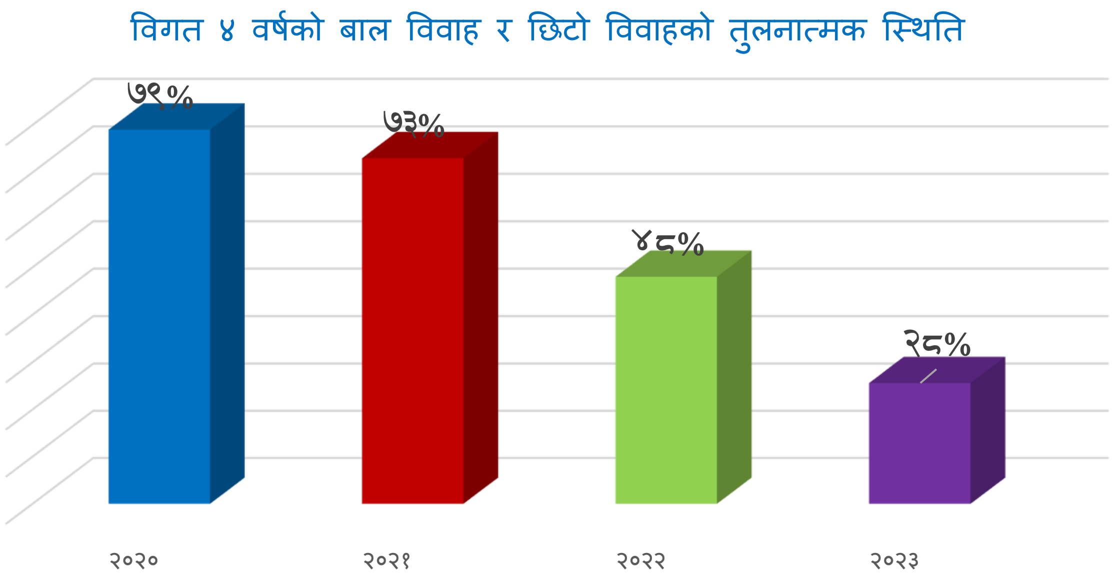

यस पालिकाको विगत चार बर्षको तथ्याङ्क विश्लेषण गरी हेर्दा सन् २०२० मा ७९ प्रतिशत, सन् २०२१ मा ७३ प्रतिशत, सन् २०२२ मा ४८ प्रतिशत बाल बिवाहको दर रहेकोमा हाल घटेर सन् २०२३ मा २८ प्रतिशतमा झरेको पाईयो जुन अझै बाल बिवाह मुक्त घोषणा गर्न तोकेको दर भन्दा बढी नै हो ।तरबाल बिवाहको दर सन् २०२० को तुलनामा उल्लेख्य रुपमा घटेको पाईएको छ ।

तालिका ३: वडागत अनुसार बिवाहको विवरण

वडा नम्बर	१८ बर्ष मुनि	%	१८ देखि १९ बर्ष	%	जम्मा बालविवाह	%	२० बर्ष माथि	%	जम्मा
१	३	२१%	२	१४%	५	३६%	९	६४%	१४
२	४	४४%	२	२२%	६	६७%	३	३३%	९
३	६	१८%	३	९%	९	२७%	२४	७३%	३३
४	०	०%	२	१७%	२	१७%	१०	८३%	१२
५	९	३८%	२	८%	११	४६%	१३	५४%	२४
६	४	९%	२	४%	६	१३%	४१	८७%	४७
जम्मा	**२६**	**१९%**	**१३**	**९%**	**३९**	**२८%**	**१००**	**७२%**	**१३९**

सन् २०२३ मा १९ प्रतिशलले १८ बर्ष मुनि विवाह गरेको देखिन्छ भने ९ प्रतिशलले १८ बर्ष देखि १९ बर्षको उमेरमा विवाह गरेको देखिन्छ । समग्रमा २८ प्रतिशलको बाल विवाह भएको देखिन्छ ।सबै भन्दाबढी बाल बिवाह वडा नम्बर २ मा ६७ प्रतिशत, ५ मा ४६ प्रतिशत र १ मा ३६ प्रतिशत रहेको पाईयो । वडागत रुपमा विष्तृत विवरण तालिका ३ मा दिईएको छ ।

तालिका ४: वडागत अनुसार बाल बिवाहको ३ बर्षको विवरण

वडा नम्ब/	सन् २०२१			सन् २०२२			सन् २०२3		
	जम्मा विवाह	बाल बिवाह	प्रतिशत	जम्मा विवाह	बाल बिवाह	प्रतिशत	जम्मा विवाह	बाल बिवाह	प्रतिशत
वडा न-!	३८	२३	६१%	२८	१४	५०%	१४	५	३६%
वडा न-२	१६	१२	७५%	१३	८	६२%	९	६	६७%
वडा न-३	२३	१६	७०%	२४	११	४६%	३३	९	२७%
वडा न-४	२७	२०	७४%	१४	५	३६%	१२	२	१७%
वडा न-%	३०	२२	७३%	३८	१९	५०%	२४	११	४६%
वडा न-६	२६	२४	९२%	२४	१०	४२%	४७	६	१३%
जम्मा	**१६०**	**११७**	**७३%**	**१४१**	**६७**	**४८%**	**१३९**	**३९**	**२८%**

यस पालिकामा सन् २०२३ को एक वर्षमा १३९ जनाको बिवाह भएका थियो भने जसमा ३९ बालबिवाह वा छिटो बिवाहमा पर्दछन् जुन जम्मा बिवाहको २८ प्रतिशत हुन आउँछ भने सन् २०२२ मा ४८प्रतिशत,सन् २०२१ मा ७३ प्रतिशत र सन् २०२० मा ७९ प्रतिशत थियो । सन् २०२३ वडा नं२, ५, र १ मा बालबिवाह वा छिटो बिवाह वढि छ भने वडा नं ६,४र ३ मा कम छ । तालिका ४ मा विष्तृत रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

गत ३ बर्षको वडागत अनुसार वाल विवाहको तुलनात्मक प्रतिशत

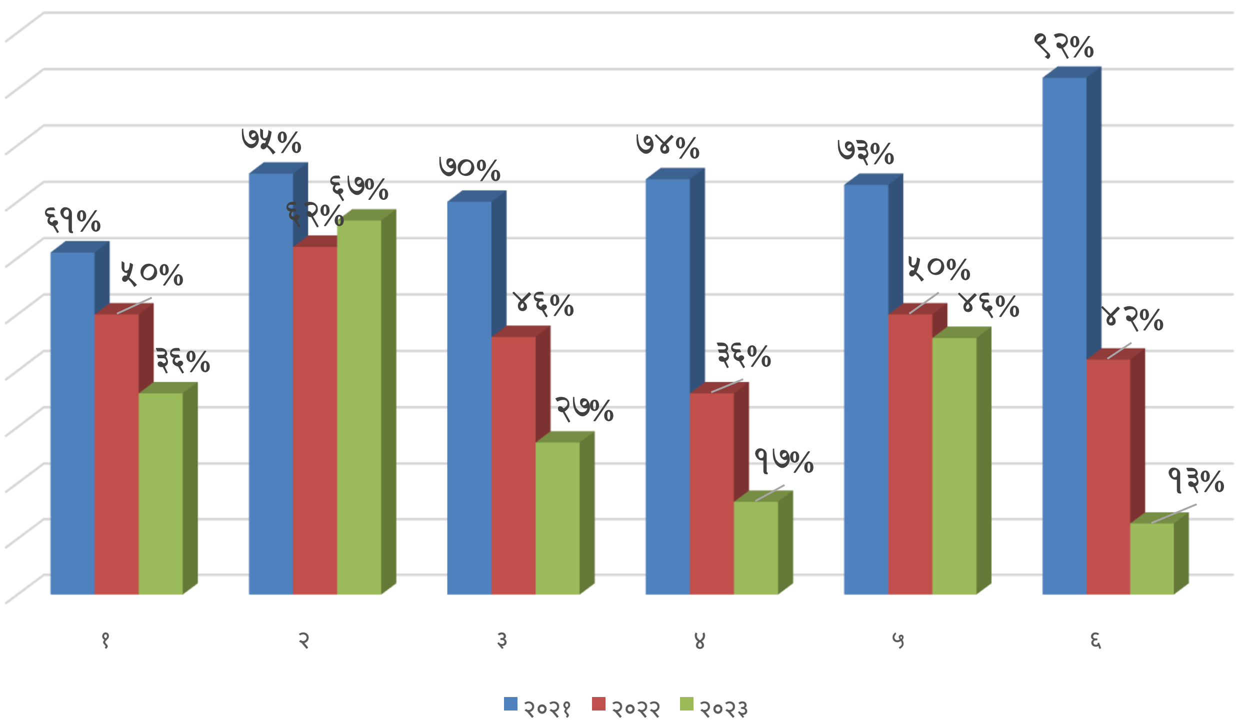

यस पालिकाको वडा नम्बर २ मा अघिल्लो बर्षको तुलनामा बालबिवाह वा छिटो बिवाहउल्लेख्य बढेको देखिन्छ । यो बर्ष वडा नम्बर ३,४र ६ मा अघिल्लो बर्ष भन्दा बाल विवाह कम भएको पाईयो ।

तालिका ५: सन् २०२३ मा लैङ्गिक तथा वडागत बाल बिवाहको विवरण

वडा न	१८ बर्ष भन्दा कम उमेरको बिवाह						१८ देखि १९ बर्ष मा भएको बिवाह						जम्मा बिवाह
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	
वडा न-!	२	१४%	१	७%	३	२१%	१	७%	१	७%	२	१४%	१४
वडा न-२	३	३३%	१	११%	४	४४%	२	२२%	०	०%	२	२२%	९
वडा न-३	५	१५%	१	३%	६	१८%	१	३%	२	६%	३	९%	३३
वडा न-४	०	०%	०	०%	०	०%	१	८%	१	८%	२	१७%	१२
वडा न-%	५	२१%	४	१७%	९	३८%	०	०%	२	८%	२	८%	२४
वडा न-६	२	४%	२	४%	४	९%	१	२%	१	२%	२	४%	४७
जम्मा	**१७**	**१२%**	**९**	**६%**	**२६**	**१९%**	**६**	**४%**	**७**	**५%**	**१३**	**९%**	**१३९**

जम्मा बिवाह भएको मध्ये १२प्रतिशत महिलाहरुको र ६ प्रतिशत पुरुषहरुको बाल बिवाह १८ बर्ष मुनि भएको पाईयो भने ४ प्रतिशत महिलाहरुको र ५ प्रतिशत पुरुषहरुको बाल बिवाह १८ बर्ष देखि १९ बर्षको उमेरमा भएको पाईयो ।

तालिका ६: सन् २०२३ मा लैङ्गिक तथा वडागत बिवाहको विवरण

वडा न	२० बर्ष भन्दा कम उमेरको बिवाह						२० बर्ष पारि भएको बिवाह						जम्मा बिवाह
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	
वडा न-!	३	२१%	२	१४%	५	३६%	६	४३%	३	२१%	९	६४%	१४
वडा न-२	५	५६%	१	११%	६	६७%	१	११%	२	२२%	३	३३%	९
वडा न-३	६	१८%	३	९%	९	२७%	१२	३६%	१२	३६%	२४	७३%	३३
वडा न-४	१	८%	१	८%	२	१७%	५	४२%	५	४२%	१०	८३%	१२
वडा न-%	५	२१%	६	२५%	११	४६%	८	३३%	५	२१%	१३	५४%	२४
वडा न-६	३	६%	३	६%	६	१३%	२२	४७%	१९	४०%	४१	८७%	४७
जम्मा	**२३**	**१७%**	**१६**	**१२%**	**३९**	**२८%**	**५४**	**३९%**	**४६**	**३३%**	**१००**	**७२%**	**१३९**

सन् २०२३ मा बाल बिवाह भएको मध्ये सबै भन्दा बढी वडा नम्बर २ मा ५६ प्रतिशत र सबैभन्दा कम वडा नम्बर ६ मा ६ प्रतिशत महिलाहरुको बाल बिवाह भएको पाईयो भने पुरुषहरुको हकमा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ५ मा २५ प्रतिशत र सबै भन्दा कम वडा नम्बर ६मा ६ प्रतिशत बाल बिवाह भएको पाईयो ।

तालिका ७: सन् २०२३ मा जातिगत तथा वडागत बाल बिवाहको विवरण

वडा न	२० बर्ष भन्दा कम उमेरको बिवाह						२० बर्ष पारि भएको बिवाह						जम्मा बिवाह
	ब्राहम्ण क्षत्री	%	दलित	%	जम्मा	%	ब्राहम्ण क्षत्री	%	दलित	%	जम्मा	%	

वडा न-!	५	३६%	०	०%	५	३६%	९	६४%	०	०%	९	६४%	१४
वडा न-२	२	२२%	४	४४%	६	६७%	३	३३%	०	०%	३	३३%	९
वडा न-३	८	२४%	१	३%	९	२७%	२३	७०%	१	३%	२४	७३%	३३
वडा न-४	२	१७%	०	०%	२	१७%	१०	८३%	०	०%	१०	८३%	१२
वडा न-%	९	३८%	२	८%	११	४६%	१३	५४%	०	०%	१३	५४%	२४
वडा न-६	६	१३%	०	०%	६	१३%	३७	७९%	४	९%	४१	८७%	४७
जम्मा	**३२**	**२३%**	**७**	**५%**	**३९**	**२८%**	**९५**	**६८%**	**५**	**४%**	**१००**	**७२%**	**१३९**

यस पालिकाको जातिगत रुपमा तथ्याङ्कलाई केलाएर हेर्ने हो भने बाल बिवाह सबै भन्दा बढी २३ प्रतिशत ब्राम्हण क्षत्री समुदायमा भएको पाईयो भने ५ प्रतिशत दलित समुदायमा भएको पाईयो । वडागत रुपमा हेर्दा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर २ मा ४४ प्रतिशत र वडा नम्बर ५ मा ८ प्रतिशत दलित समुदायमा बाल बिवाहको चलन रहेको देखियो । त्यसरी नै ब्राम्हण क्षत्री समुदायको सन्दर्भमा हेर्नेहो भने सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ५ मा ३८ प्रतिशत, वडा नम्बर ३ मा २४ प्रतिशत र वडा नम्बर १ मा ३६ प्रतिशत बाल बिवाहको चलन रहेको देखियो ।

३.२.२ बिवाहको प्रकार

तालिका ८: सन् २०२३ मा भएको बिवाहको प्रकार तथा वडागत बिवाहकोविवरण

वडा न	२० बर्ष भन्दा कम उमेरको बिवाह						२० बर्ष पारि भएको बिवाह						जम्मा बिवाह
	अभिभाव कलेगरी दिएको बिवाह	%	आफैले गरेको बिवाह	%	जम्मा	%	अभिभाव कले गरी दिएको बिवाह	%	आफैले गरेको बिवाह	%	जम्मा	%	
वडा न-!	०	०%	५	३६%	५	३६%	१	७%	८	५७%	९	६४%	१४
वडा न-२	०	०%	६	६७%	६	६७%	०	०%	३	३३%	३	३३%	९
वडा न-३	१	३%	८	२४%	९	२७%	१	३%	२३	७०%	२४	७३%	३३
वडा न-४	०	०%	२	१७%	२	१७%	०	०%	१०	८३%	१०	८३%	१२
वडा न-%	०	०%	११	४६%	११	४६%	०	०%	१३	५४%	१३	५४%	२४
वडा न-६	०	०%	६	१३%	६	१३%	०	०%	४१	८७%	४१	८७%	४७
जम्मा	**१**	**१%**	**३८**	**२७%**	**३९**	**२८%**	**२**	**१%**	**९८**	**७१%**	**१००**	**७२%**	**१३९**

सन् २०२३ अवधिमा यस पालिकामा जम्मा भएको बिवाह मध्ये सबै२८(१३९जना मध्ये ३९) प्रतिशत बाल बिवाह मध्ये २७ प्रतिशतले आफैले बिवाह गरेको पाईयो भने १ प्रतिशत अभिभाबकले बिवाह गरी दिएको पाईयो र २० बर्ष पारी गरेको बिवाह मध्ये ७१ प्रतिशत आफैले बिवाह गरेको पाईयो भने बाँकि १ प्रतिशत अभिभाबकले बिवाह गरी दिएको तथ्याङ्कले देखाउछ ।

तालिका ९: सन् २०२३ मा बाल बिवाहको प्रकार, लैङ्गिक तथा वडागतअनुसार बिवाहको विवरण

वडा न	अभिभावकल] गर्ा/दीएका] बिवाह						आफैल] विवाह ग/]का						जम्मा
	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	महिला	%	पुरुष	%	जम्मा	%	
वडा न-!	०	०%	०	०%	०	०%	३	०%	२	०%	५	०%	५
वडा न-२	०	०%	०	०%	०	०%	५	८३%	१	१७%	६	१००%	६
वडा न-३	१	११%	०	०%	१	११%	५	५६%	३	३३%	८	८९%	९
वडा न-४	०	०%	०	०%	०	०%	१	५०%	१	५०%	२	१००%	२
वडा न-%	०	०%	०	०%	०	०%	५	४५%	६	५५%	११	१००%	११
वडा न-६	०	०%	०	०%	०	०%	३	५०%	३	५०%	६	१००%	६
जम्मा	**१**	**३%**	**०**	**०%**	**१**	**३%**	**२२**	**५६%**	**१६**	**४१%**	**३८**	**९७%**	**३९**

सन् २०२३ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ९७प्रतिशत आफैले बिवाह गरेको पाईयो भने मात्र ३ प्रतिशत अभिभावकले बाल बिवाह र छीटो बिवाह गरी दिएको पायो । बाल बिवाह र छीटो बिवाह मध्ये ५६ प्रतिशत महिलाको र बाँकि४१ प्रतिशत पुरुषहरुले आफै बिवाह गरेको पाईयो । आफैले बिवाह गरेको बाल बिवाहको महिलाको हकमा वडागत विवरण केलाउने हो भने सबै भन्दा बढी वडा नम्बर २मा ८३ प्रतिशत र ३मा ५६ प्रतिशतआफैबिवाह गर्ने चलन रहेको देखियो । त्यसरीनै पुरुषको हकमा आफैले बिवाहबाल बिवाह गरेको सबै भन्दा बढी वडा नम्बर ५ मा ५५ प्रतिशत र वडा नम्बर ४ र ६ मा ५० प्रतिशतले आफै बिवाह गर्ने चलन रहेको देखियो । यसरी समग्रमा जुम्ला जिल्लाको सिँजा पालिकामा पुरुषहरुको तुलनामा महिलाहरुले आफै बाल बिवाह गर्ने चलन रहेको पाईयो ।

३.२.३ बिवाह दर्ताको चलन

तालिका१०: सन् २०२३ मा २० पारी भएको लैङ्गिक बिवाह दर्ता विवरण

वडा न	भएको	%	नभएको	%	जम्मा
वडा न-!	४	४४%	५	५६%	९
वडा न-२	०	०%	३	१००%	३
वडा न-३	०	०%	२४	१००%	२४
वडा न-४	२	२०%	८	८०%	१०
वडा न-%	०	०%	१३	१००%	१३
वडा न-६	२१	०%	२०	०%	४१
जम्मा	**२७**	**२७%**	**७३**	**७३%**	**१००**

२० वर्ष उमेर पछिबिवाह भएको (१००) मध्ये जम्मा २७ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको देखियो जस्मा सबै भन्दा बढी वडा नम्बर १ मा ४४ प्रतिशतर वडा नम्बर ४ मा २० प्रतिशत रहेको पाईयो । अरु वडाहरुमा बिवाह भए पछि बिवाह दर्ता गर्ने चलन नरहेको देखियो ।

तालिका ११: सन् २०२३ मा २० पारी भएको लैङ्गिक बिवाह दर्ता विवरण

वडान	बिवाह दर्ता भएको						बिवाह दर्ता नभएको						जम्मा
	पुरुष	%	महिला	%	जम्मा	%	पुरुष	%	महिला	%	जम्मा	%	
वडा न-!	१	११%	३	३३%	४	४४%	२	२२%	३	३३%	५	५६%	९
वडा न-२	०	०%	०	०%	०	०%	२	६७%	१	३३%	३	१००%	३
वडा न-३	०	०%	०	०%	०	०%	१२	५०%	१२	५०%	२४	१००%	२४
वडा न-४	१	१०%	१	१०%	२	२०%	४	४०%	४	४०%	८	८०%	१०
वडा न-%	०	०%	०	०%	०	०%	५	३८%	८	६२%	१३	१००%	१३
वडा न-६	९	०%	१२	०%	२१	०%	१०	०%	१०	०%	२०	०%	४१
जम्मा	**११**	**११%**	**१६**	**१६%**	**२७**	**२७%**	**३५**	**३५%**	**३८**	**३८%**	**७३**	**७३%**	**१००**

२० वर्ष उमेर माथि बिवाह भएको (१००) मध्ये जम्मा ११ प्रतिशत मात्र पुरुषहरुकोबिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरुको हकमा १६ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो । यो अध्ययनले सिँजा पालिकामा महिला रपुरुष दुबै समूहमा बिवाह दर्ता गर्ने चलन कम रहेको पाईयो यसर्थ बिवाह दर्ताको महत्वको विषयमा समुदायमा जनचेतना जगाउँनु जरुरी देखियो ।

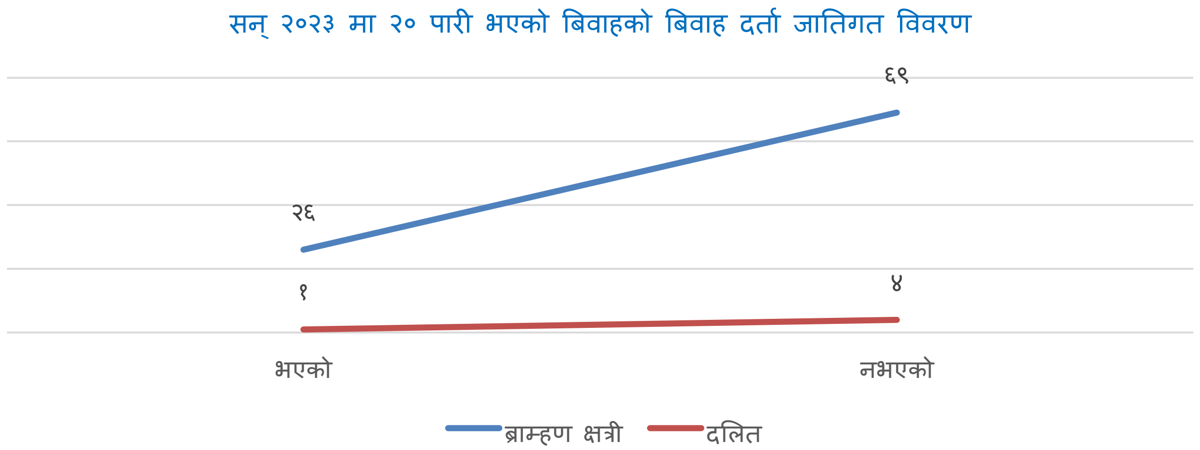

यस पालिकामा सन् २०२३ मा २० पारी भएका बिवाहको तथ्याङ्क हेर्दा जम्मा ५ जना मध्ये १ जना दलित समुदायको र ९५ जना मध्ये २६ जना ब्राम्हण क्षत्री समुदायको मात्र बिवाह दर्ता भएको पाईयो ।

३.२.४ बिवाहहुँदा र बिवाह पछिको शैक्षिक अवस्था

तालिका १२: बिवाह हुँदाको शैक्षिक अवस्था अनुसार वडागत बिवाहकोविवरण

वडा न	२० वर्ष भन्दा कम उमेरको बिवाह						२० बर्ष माथि भएको बिवाह								जम्मा
	आधारभूततहसम्म	%	माध्यामिक तहसम्म	%	जम्मा	%	आधारभूत तहसम्म	%	माध्यामिक तहसम्म	%	स्नातक तह वा सो भन्दामाथि	%	जम्मा	%	
वडा न-!	०	०%	५	३६%	५	३६%	०	०%	८	५७%	१	७%	९	६४%	१४
वडा न-२	२	२२%	४	४४%	६	६७%	०	०%	१	११%	२	२२%	३	३३%	९
वडा न-३	१	३%	८	२४%	९	२७%	१	३%	१६	४८%	७	२१%	२४	७३%	३३
वडा न-४	०	०%	२	१७%	२	१७%	३	२५%	६	५०%	१	८%	१०	८३%	१२

वडा न-%	०	०%	११	४६%	११	४६%	०	०%	१३	५४%	०	०%	१३	५४ %	२४
वडा न-६	४	९%	२	५%	६	१४%	३	७%	३१	७२%	३	७%	३७	८६%	४३
जम्मा	**७**	**५%**	**३२**	**२४%**	**३९**	**२९%**	**७**	**५%**	**७५**	**५६%**	**१४**	**१० %**	**९६**	**७१%**	**१३५**

समग्रमा हिमा पालिकाको तथ्याङ्क हेर्दा सन् २०२३ मा अधिकतम २४ प्रतिशतको बाल बिवाह माध्यामिक तहसम्म अध्ययन गरेकाहरु माझ भएको छ भनेबाँकि५ प्रतिशत आधारभूत तहसम्मपढाई भएकाहरु माझ बाल बिवाह भएको पाईयो ।

तालिका १३: बिवाह हुँदाको र बिवाह पश्चात शैक्षिक अवस्था अनुसारवडागत बिवाहको विवरण

वडा न	बिवाह पूर्व बिध्यालयमा रहेका							बिवाह पश्चात बिध्यालयमा रहेका						
	आधारभूततहसम्म	%	माध्यामिक तहसम्म	%	स्नातक तह वा सो भन्दामाथि	%	जम्मा	आधारभूत तहसम्म	%	माध्यामिक तहसम्म	%	स्नातक तह वा सो भन्दामाथि	%	जम्मा
वडा न-!	०	०%	१३	९३%	१	७%	१४	०	०%	६	४३%	८	५७ %	१४
वडा न-२	२	२२ %	५	५६%	२	२२ %	९	१	१४ %	४	५७%	२	२९ %	७
वडा न-३	२	६%	२४	७३%	७	२१%	३३	१	३%	२५	७६%	७	२१%	३३
वडा न-४	३	२५ %	८	६७%	१	८%	१२	२	२५%	५	६३%	१	१३%	८
वडा न-%	०	०%	२४	१००%	०	०%	२४	०	०%	२४	१०० %	०	०%	२४
वडा न-६	७	१६%	३३	७७%	३	७%	४३	५	१२%	३५	८१%	३	७%	४३
जम्मा	**१४**	**१० %**	**१०७**	**७९%**	**१४**	**१० %**	**१३ ५**	**९**	**७%**	**९९**	**७७%**	**२१**	**१६%**	**१२९**

सिजापालिकामाबिवाह अघि करिब १३५ जना कुनै न कुनै तहमा अध्ययन गरी रहेको पाईयो भने बिवाह पश्चात ६(५ प्रतिशत)जनाले पढाई छोडेको पाईयो जुन घटेर १२९ जनाले मात्र बिवाह पश्चात पढाई शुचारु गरेको पाईयो ।

तालिका १४: बाल बिवाह भएकाहरुको बिवाह अघि र बिवाह पश्चात शैक्षिकअवस्था अनुसार वडागत बिवाहको विवरण

वडा न	बिवाह पूर्वबिध्यालयमा रहेका					बिवाह पश्चातबिध्यालयमा रहेका				
	आधारभूततहसम्म	%	माध्यामिक तहसम्म	%	जम्मा	आधारभूत तहसम्म	%	माध्यामिक तहसम्म	%	जम्मा
वडा न-!	०	०%	५	०%	५	०	०%	५	०%	५
वडा न-२	२	३३%	४	६७%	६	१	२०%	४	८०%	५
वडा न-३	१	११%	८	८९%	९	०	०%	९	१००%	९
वडा न-४	०	०%	२	१००%	२	०	०%	१	१००%	१
वडा न-%	०	०%	११	१००%	११	०	०%	११	१००%	११
वडा न-६	४	६७%	२	३३%	६	२	३३%	४	६७%	६
जम्मा	**७**	**१८%**	**३२**	**८२%**	**३९**	**३**	**८%**	**३४**	**९२%**	**३७**

सिँजापालिकामा बाल बिवाह गरेकाहरु मध्य बिवाहको बेला ३९जना जो बिध्यालयमा थियो वा जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका थियो भने बिवाह पश्चात पनि उतिनै ३७जसले पढाईलाई निरन्तरता दिई रहेका पाईयो ।

तालिका१५: बिवाह भएकाहरुको बिवाह पश्चात पढाई छोड्नेहरुको विवरण

वडा नम्बर	बाल बिवाहभएकाहरुको बिवाह पश्चात पढाई छोड्नेहरुको सख्या			२० वर्ष पछि बिवाहभएकाहरुको पढाई छोड्ने सँख्या		
	बिवाहकोबेला	बिवाह पश्चात	फरक	बिवाहको बेला	बिवाह पश्चात	फरक
वडा न-!	५	५	०	९	९	०
वडा न-२	६	५	१	३	२	१
वडा न-३	९	९	०	२४	२४	०
वडा न-४	२	१	१	१०	७	३
वडा न-%	११	११	०	१३	१३	०
वडा न-६	६	६	०	३७	३७	०
जम्मा	**३९**	**३७**	**२**	**९६**	**९२**	**४**

तालिका १५ मा बाल बिवाह गर्नेहरु मध्ये र २० वर्ष पछी बिवाह गर्नेहरु मध्ये बिवाह पश्चात पढाई छोड्नेहरुकोसख्याको विवरण प्रस्तुत गरीएको छजसमा २ जना बाल बिवाह गर्नेहरुले र ४ जना २० वर्ष पछी बिवाह गर्नेहरुले बिवाह पश्चात पढाई छोडेकोपाईयो।

३.२.५गर्भावस्था र बालबच्चाको विवरण

तालिका १६: वडागत रुपमा गर्भावस्थाको विवरण

वडा नम्बर	२० वर्ष अघि बिवाह भएकाहरु गर्भवति					२० बर्ष पछि बिवाह भएकाहरु गर्भवति				
	भएको	%	नभएको	%	जम्मा	भएको	%	नभएको	%	जम्मा
वडा न-!	०	०%	३	०%	३	१	१७%	५	८३%	६
वडा न-२	१	२०%	४	८०%	५	०	०%	१	१००%	१
वडा न-३	३	५०%	३	५०%	६	०	०%	१२	१००%	१२
वडा न-४	०	०%	१	१००%	१	२	४०%	३	६०%	५
वडा न-%	०	०%	५	१००%	५	०	०%	८	१००%	८
वडा न-६	०	०%	३	१००%	३	२	०%	२०	०%	२२
जम्मा	**४**	**१७%**	**१९**	**८३%**	**२३**	**५**	**९%**	**४९**	**९१%**	**५४**

सन् २०२३ मा बाल बिवाह भएका महिलाहरु मध्ये १७ प्रतिशत बाल बिवाह गर्नेहरु महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ ।वडागत रुपमा हेर्ने हो भने वडा नम्बर ३मा ५० प्रतिशत र वडा नम्बर २ मा २० प्रतिशत महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ जसको बाल बिवाह भएको थियो । यसर्थ बाल बिवाह गर्ने महिलाहरु मध्ये १७ प्रतिशत (२३ मध्ये ४ जनाको) महिलाहरु गर्भवती भएको छ जुन धेरै हो ।

३.२.५ बालबिवाहको अवस्था र कारणहरूको जानकारी

तालिका१७: समुदायमा बाल विवाह र छिटो विवाहको अवस्था

वडा नम्बर	छ	%	छैन	%	थाहा छैन	%	जम्मा
वडा न-!	०	०%	४	४४%	५	५६%	९
वडा न-२	६	१००%	०	०%	०	०%	६
वडा न-३	८	४४%	८	४४%	२	११%	१८
वडा न-४	२	३३%	४	६७%	०	०%	६
वडा न-%	०	०%	०	०%	१२	१००%	१२
वडा न-६	१	४%	६	२५%	१७	७१%	२४
जम्मा	**१७**	**२३%**	**२२**	**२९%**	**३६**	**४८%**	**७५**

के तपाईको समुदायमा हाल पनि बाल बिवाहको चलन छ भनि सोधिएको प्रश्नमा २३ प्रतिशत सहभागिले हाल पनि बाल बिवाहको चलन बिध्यमान रहेको बताए भने २९ प्रतिशतले बाल बिवाहको चलन नरहेको बताएका छन भने बाँकि ४८ प्रतिशत सहभागिहरुले आफूलाई थाह नभएको बताएका छन् ।

तालिका १८: समुदायमा बाल विवाह र छिटो विवाह हुनाका कारणहरु

वडा नम्बर	सामाजिक परम्परा	%	गरीबि	%	उमेर सँज सँगैदाईजो पनि बढ्ने भएर	%	आफै भागि विवाहगरेको	%	साथिहरुको लहलहैमालागेर	%	जम्मा
वडा न-!	२	२२%	७	७८%	२	२२%	७	७८%	२	२२%	९
वडा न-२	६	१००%	३	५०%	०	०%	६	१००%	४	६७%	६
वडा न-३	८	४४%	९	५०%	०	०%	१०	५६%	३	१७%	१८
वडा न-४	३	५०%	३	५०%	०	०%	६	१००%	५	८३%	६
वडा न- %	८	६७%	८	६७%	१०	८३%	११	९२%	१	८%	१२
वडा न-६	१	४%	९	३८%	४	१७%	१९	७९%	७	२९%	२४
जम्मा	**२८**	**३७%**	**३९**	**५२%**	**१६**	**२१%**	**५९**	**७९%**	**२२**	**२९%**	**७५**

तालिका १८: समुदायमा बाल विवाह र छिटो विवाह हुनाका कारणहरु

वडा नम्बर	भने जस्तो राम्रोपरिवार नपाउनु भएर	%	सामाजिक सँजालको बढ्दो प्रयोग	%	यौन हिन्साजबर जस्ती यौनकरणि को डरले	%	अशिक्षि तवा नजानेर	%	था हा छैन	%	ज म्मा

वडा न-!	४	४४%	६	६७%	४	४४%	३	३३%	०	०%	९
वडा न-२	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	६
वडा न-३	०	०%	१	६%	०	०%	४	२२%	०	०%	१८
वडा न-४	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	६
वडा न-%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१२
वडा न-६	१	४%	०	०%	०	०%	०	०%	३	१३%	२४
जम्मा	**५**	**७%**	**७**	**९%**	**४**	**५%**	**७**	**९%**	**३**	**४%**	**७५**

सिँजा पालिकाका बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई यस समुदायमा हाल पनि बालबिवाह र कम उमेरमा बिबाहले किन निरन्तरता पाई रहेको छ भनि कारणहरु सोध्दा ७९ प्रतिशत उत्तरहरु आफै भागेर बिवाह गर्ने गरेकोले, ५२ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले,३७ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्परा भएकोले,२९ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर र २१प्रतिशत उत्तरहरुउमेर सँग सँगैदाईजो पनि बढ्ने भएरजस्ता कारणलेयस समुदायमा हाल पनि बालबिवाह र कम उमेरमा बिबाह हुने बताईन् ।

३.२.६ बालबिवाहको अन्त्य गर्न सम्भावित उपायहरु

तालिका १९: समुदायमा बाल विवाह र छिटो विवाह उन्मूलन वा रोकथामगर्ने उपायहरु

वडा नम्बर	बालबालिका हरुलाईजन चेतना जगाउने	%	अभिभाब कहरुलाई जनचेतना जगाउने	%	कडा कानूनी व्यवस्था लगाएर	%	शिक्षा अनिवार्य गर्ने	%	बाल क्लब तथासँरक्षण समितीहरु गठन तथा सहभागि गराएर	%	मेडिया बाट जन चेतना	%	आयआर्जनको अवसर सृजना गरेर	%	जम्मा
वडा न-!	९	१००%	८	८९%	८	८९%	३	३३%	४	४४%	५	५६%	६	६७%	९
वडा न-२	१	१७%	६	१००%	२	३३%	१	१७%	०	०%	१	१७%	०	०%	६
वडा न-३	१५	८३%	१२	६७%	१२	६७%	८	४४%	०	०%	१	६%	१	६%	१८
वडा न-४	०	०%	६	१००%	२	३३%	२	३३%	०	०%	२	३३%	१	१७%	६
वडा न-%	१०	८३%	१२	१००%	११	९२%	१०	८३%	१	८%	०	०%	०	०%	१२
वडा न-६	३	१३%	९	३८%	२१	८८%	२१	८८%	१०	४२%	३	१३%	०	०%	२४
जम्मा	**३८**	**५१%**	**५३**	**७१%**	**५६**	**७५%**	**४५**	**६०%**	**१५**	**२०%**	**१२**	**१६%**	**८**	**११%**	**७५**

तालिका १९: समुदायमा बाल विवाह र छिटो विवाह उन्मूलन वा रोकथामगर्ने उपायहरु

वडा नम्बर	रोजगारीको अवसरसृजना	%	उच्च शिक्षाको अवसरसृजना	%	व्याव सायिकशिक्षाको अवसर	%	लागु ओषधिकोनियन्त्रण	%	गाउमा सडक नाटकदेखाउने	%	यौन र प्रजननस्वास्थ्य शिक्षा दिने	%
वडा न-!	६	६७%	२	२२%	५	५६%	०	०%	३	३३%	२	२२%
वडा न-२	१	१७%	१	१७%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%
वडा न-३	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%
वडा न-४	०	०%	३	५०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%
वडा न-%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%
वडा न-६	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%
जम्मा	७	**९%**	६	**८%**	५	**७%**	०	**०%**	३	**४%**	२	**३%**

यस पालिकाका बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई यस समुदायमा हाल पनि बालबिवाह र कम उमेरमा बिबाहले निरन्तरता पाई रहेको अवस्थामा यसलाई कसरी हटाउन वा बाल बिवाह कसरी अन्त्य गर्न सकिन्छ भनि कारणहरु सोध्दा ७५ प्रतिशत उत्तरहरु कडा कानुन लागु गरेर,७१ प्रतिशत उत्तरहरु अभिभाबकहरुलाई जनचेतना जगाएर,६० प्रतिशत उत्तरहरु शिक्षा अनिवार्यगरेर,५१ प्रतिशत उत्तरहरु बाल वालिकाहरुलाई जनचेतना जगाएरर २०प्रतिशत उत्तरहरुबाल क्लब तथासँरक्षण समितीहरु गठन तथा सहभागि गराएरबालबिवाह र कम उमेरमा हुने बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताईन् भने३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुले आफुलाई थाहा नभएको बताईन् ।

३.२.७ बालबिवाहले पार्ने नकारात्मक असरहरुको जानकारी

तालिका २०: वालविवाहको कारणले पार्ने नकारात्मक असरहरुको जानकारी

वडा नम्बर	विध्यालय जान छोड्ने	%	स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या	%	छिटो गर्भवती रबच्चा हुने	%	सामाजिककार्यक्रमाम सहभागि हुन नसक्ने	%	बाहिर हिड्डुलमा कमि	%	मानसिक स्वास्थ्य मासमस्या	%	जम्मा
वडा न-!	६	६७%	८	८९%	९	१००%	५	५६%	५	५६%	७	७८%	९
वडा न-२	५	८३%	६	१००%	६	१००%	०	०%	५	८३%	२	३३%	६
वडा न-३	३	१७%	१६	८९%	१०	५६%	१	६%	२	११%	३	१७%	१८
वडा न-४	३	५०%	६	१००%	६	१००%	०	०%	४	६७%	०	०%	६
वडा न-%	१२	१०० %	१२	१००%	१२	१००%	१२	१००%	७	५८ %	०	०%	१२
वडा न-६	१९	७९%	२३	९६%	२१	८८%	२२	९२%	१४	५८ %	२	८%	२४
जम्मा	४८	**६४%**	७१	**९५%**	६४	**८५%**	४०	**५३%**	३७	**४९ %**	१४	**१९%**	७५

तालिका २०: वालविवाहको कारणले पार्ने नकारात्मक असरहरुको जानकारी

वडा नम्बर	आर्थिक समस्या	%	काम तथाजिम्मेवारीबढ्ने	%	पारिवारीक कलह	%	लैङ्गिक हिँसा	%	अन्य	%	थाह भएन	%	जम्मा
वडा न-!	६	६७%	५	५६%	४	४४%	४	४४%	०	०%	०	०%	९
वडा न-२	१	१७%	३	५०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	६
वडा न-३	३	१७%	४	२२%	०	०%	०	०%	०	०%	१	६%	१८
वडा न-४	२	३३%	२	३३%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	६
वडा न- %	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१२
वडा न-६	१	४%	१	४%	१	४%	०	०%	०	०%	०	०%	२४
जम्मा	**१३**	**१७%**	**१५**	**२०%**	**५**	**७%**	**४**	**५%**	**०**	**०%**	**१**	**१%**	**७५**

यस पालिकामा एक बर्ष भित्र बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई बालबिवाह र कम उमेरको बिबाहले के कस्ता नकारात्मक असरहरु पार्छ भन्ने प्रश्न सोधिएको थियो जसमा सबै भन्दा बढी ९५ प्रतिशत उत्तरहरु स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या आउने,८५ प्रतिशत उत्तरहरु छिटो गर्भवती र बच्चा जन्मिने,६४ प्रतिशत उत्तरहरु बिध्यालय जान छोड्ने वा पढाई छोड्ने, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिककार्यक्रमाम सहभागि हुन नसक्नेर ४९प्रतिशत उत्तरहरु बाहिरहिड्डुलमा कमिआउने जस्तानकारात्मक असरहरु हुने बताएकाछन् ।तालिका २० मा वडागत रुपमा विष्तृत विवरण दिईएको छ ।

३.२.९ बालबिवाह कानुनी प्रावधान तथा परिणाम सम्बन्धी जानकारी

तालिका २१: वडागत रुपमा बालविवाहको कानुनी प्रावधान तथा परिणामसम्बन्धी जानकारी

वडा नम्बर	२० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वाकेटीलेविवाह गर्नु हुदैन वा गराउनु हुदैन	%	विवाह स्वत बदर हुन्छ	%	विवाह दर्ता हुदैन	%	कैद र जरिवाना तीन वर्ष रतीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई	%	थाह भएन	%	जम्मा
वडा न-!	७	७८%	६	६७%	९	१००%	८	८९%	०	०%	९
वडा न-२	५	८३%	०	०%	६	१००%	६	१००%	०	०%	६
वडा न-३	४	२२%	७	३९%	११	६१%	८	४४%	४	२२%	१८
वडा न-४	६	१००%	०	०%	६	१००%	५	८३%	०	०%	६
वडा न-%	४	३३%	११	९२%	१२	१००%	०	०%	०	०%	१२
वडा न-६	२	८%	१८	७५%	२१	८८%	२	८%	२	८%	२४
जम्मा	**२८**	**३७%**	**४२**	**५६%**	**६५**	**८७%**	**२९**	**३९%**	**६**	**८%**	**७५**

यस पालिकामा एक बर्ष भित्र बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई बालबिवाह र कम उमेरमा बिबाहको कानूनी प्राबधान र व्यवस्थाको बारेमा सोधिएको थियो जसमा सबै भन्दा बढी ८७ प्रतिशत उत्तरहरु बिवाह दर्ता नहुने,५६ प्रतिशत उत्तरहरु स्वत बिवाह बदर हुने,३७ प्रतिशत उत्तरहरु कैद र जरिवाना (तीन वर्ष र तीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई)र ३६ प्रतिशत उत्तरहरु २० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वा केटीलेबिवाह गर्नु हुदैनवा गराउनु हुदैन भन्ने जानकारी भएको पाईयो ।यो प्रश्नको उत्तर बहुउत्तरमा आधारित विश्लेषण हो भने तालिका २१ मा वडागत रुपमा विष्तृत विवरण दिईएको छ ।

तालिका२२: वडागत रुपमा बालविवाहको चारैवटा कानुनी प्रावधान तथा परिणाम सम्बन्धीजानकारी

वडा नम्बर	बालविवाहको चारैवटा कानुनीप्रावधानको जानकारी भएको सख्या	**%**	**जम्मा**
वडा न-!	५	५६%	९
वडा न-२	०	०%	६
वडा न-३	०	०%	१८
वडा न-४	०	०%	६
वडा न-%	०	०%	१२
वडा न-६	०	०%	२४
जम्मा	**५**	**७%**	**७५**

कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये मात्र ७% (५ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो ।यसरी वडागत रुपमा हर्ने हो भने वडा नम्बर १बाहेक अरु वडाका यस सर्बेक्षणमा सहभागिहरुलाई चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधानको बारेमा थाहा नभएको देखिन्छ । यसर्थ बालबिवाहका सबै कानुनी प्रावधानहरूका सम्बन्धमा समुदायका मानिसहरूलाई चेतना जगाउँनु पर्ने देखिन्छ।

३.२.१०बालबिवाहका घटनाहरूको रिपोर्ट गर्ने संयन्त्रको बारेमा ज्ञान

तालिका २३: वडागत रुपमा बालविवाहका घटनाहरूको रिपोर्ट गर्नेसंयन्त्रको बारेमा जानकारी

वडा नम्बर	वाल अधिकार समिती	%	पालिका तथा वडाकार्यालय	%	निगरानी समूह	%	पुलिस	%	वालहेल्पलाईन	%	थाहा भएन	%	जम्मा
वडा न-!	८	८९%	७	७८%	३	३३%	९	१००%	४	४४%	०	०%	९
वडा न-२	०	०%	६	१००%	०	०%	६	१००%	०	०%	०	०%	६
वडा न-३	६	३३%	८	४४%	३	१७%	१४	७८%	१	६%	२	११%	१८

वडा न-४	०	०%	६	१०० %	०	०%	६	१०० %	१	१७%	०	०%	६
वडा न-%	६	५०%	११	९२%	१२	१०० %	१२	१०० %	१	८%	०	०%	१२
वडा न-६	१	४%	९	३८%	१६	६७%	२४	१०० %	१	४%	०	०%	२४
जम्मा	**२१**	**२८%**	**४७**	**६३%**	**३४**	**४५%**	**७१**	**९५%**	**८**	**११%**	**२**	**३%**	**७५**

यस पालिकामा एक बर्ष भित्र बिवाह भएका घरधुरीका उत्तरदातालाई बाल बिवाह भएमा कहाँ रिपोर्ट गर्नु पर्छ भनि सोधिएको थियो जसमा सबै भन्दा बढी ९५ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिस/प्रहरीमा,६३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, ४५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा र ११ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईएकोछ । ३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुलाई यस विषयमा थाहा नभएको पाईएकोछ ।यो प्रश्नको उत्तर बहुउत्तरमा आधारित विश्लेषण हो भने तालिका २३ मा वडागत रुपमा विष्तृत विवरण दिईएको छ ।

३.२.११बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्को भूमिका रहन्छ

तालिका २४: वडागत रुपमा बालविवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्कोभूमिका रहन्छ

वडा नम्बर	वालबालिका स्वयम	%	परिवार	%	बालक्लब तथासँजाल	%	युवाक्लब तथासँजाल	%	वडा कार्यालय	%	पालिका	%	जम्मा
वडा न-!	५	५६%	६	६७%	९	१००%	५	५६%	८	८९%	५	५६%	९
वडा न-२	०	०%	६	१००%	०	०%	०	०%	६	१००%	६	१००%	६
वडा न-३	४	२२%	५	२८%	५	२८%	३	१७%	१४	७८%	७	३९%	१८
वडा न-४	०	०%	६	१००%	०	०%	०	०%	६	१००%	६	१००%	६
वडा न-%	९	७५%	११	९२%	१२	१००%	१२	१००%	६	५०%	२	१७%	१२
वडा न-६	३	१३%	१२	५०%	१२	५०%	१७	७१%	२१	८८%	८	३३%	२४
जम्मा	**२१**	**२८%**	**४६**	**६१%**	**३८**	**५१%**	**३७**	**४९%**	**६१**	**८१%**	**३४**	**४५%**	**७५**

तालिका २४: वडागत रुपमा बालविवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा कस्कोभूमिका रहन्छ

वडा नम्बर	पुलिस	%	सामाजिक सँघसस्थाहरु	%	वाल अधिकार समिती	%	शिक्षकहरु	%	समुदायर धार्मिकनेता	%	स्वास्थ्य कर्मि	%	जम्मा
वडा न-!	९	१००%	५	५६%	५	५६%	५	५६%	३	३३%	१	११%	९
वडा न-२	६	१००%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	६
वडा न-३	७	३९%	२	११%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१८
वडा न-४	६	१००%	०	०%	०	०%	०	०%	१	१७%	०	०%	६
वडा न-%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	०	०%	१२
वडा न-६	९	३८%	०	०%	०	०%	०	०%	२	८%	०	०%	२४

जम्मा	३७	४९%	७	९%	५	७%	५	७%	६	८%	१	१%	७५

कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये ८१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भनेले६१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू परिवारले, ५१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू बाल क्लब र सँजालले,४९ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू युवा क्लब तथा सँजालले, र ४५प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू पालिकालेसमुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरू दिएकाछन् ।यसर्थ यि माथि सुझाएका सरोकारबालहरुसँग समुदायमा रहेका बालबिवाह रोक्न सहकार्य गर्न जरुरी देखिन्छ ।

३.२.१२बालबिवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा काम गर्ने सँघसस्थाहरुको जानकारी

तालिका२५: वडागत रुपमा बालविवाह उन्मूलनको लागि समुदायमा काम गर्ने सँघसस्थाहरुकोबारेमा जानकारी

वडा नम्बर	थाह भएको	%	थाह नभएको	%	जम्मा
वडा न-!	९	१००%	०	०%	९
वडा न-२	५	८३%	१	१७%	६
वडा न-३	११	६१%	७	३९%	१८
वडा न-४	३	५०%	३	५०%	६
वडा न-%	०	०%	१२	१००%	१२
वडा न-६	७	२९%	१७	७१%	२४
जम्मा	**३५**	**४७%**	**४०**	**५३%**	**७५**

समग्रमा मात्र ४७ प्रतिशत (७५ को ३५) उत्तरदाताले मात्र समुदायमा बालबिवाह र बालबिवाह उन्मूलन गर्ने क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको बारेमा जानकारी भएको बताएका छन् । वडागत हिसाबले हेर्दा सबै भन्दा बढी १०० प्रतिशत वडा नम्बर १२ ८३ प्रतिशत वडा नम्बर २का अनि ६१ प्रतिशत वडा नम्बर ३ का र ५० प्रतिशत वडा नम्बर ४ का यस सर्बेक्षणमा भाग लिएका सहभागिहरुलाई समुदायमा बालबिवाह उन्मूलनका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाको ज्ञान रहेको छ ।

एकाइ ४निष्कर्ष र सुझाब(Conclusion and Recommednations)

प्लान इन्टरनेशनल नेपालले नेपालका बर्दिया, कालिकोट र जुम्ला जिल्लामा बालबिवाह, छीटोबिवाह र जबर्जस्ती बिवाह (CEFM) को प्रचलन घटाउन स्थानीय कार्यान्वयन साझेदार गैरसरकारी संस्थाहरूसँगको साझेदारीमा गल्स गेट ईक्वल (GGE)परियोजना कार्यान्वयन गर्दै आएको छ।यो परियोजनाले जुम्ला जिल्लाको हिमा, सिँजा र कनकासुन्दरी पालिकाहरुमा आफ्ना क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।यस परियोजनाले शिक्षा, आर्थिक सशक्तिकरण, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार (SRHR) र जीवन सीपको बढ्दो ज्ञान मार्फत आफूलाई सुरक्षित राख्न र आफ्नो भविष्यको बारेमा छनौट गर्न किशोर किशोरी र केटाहरूको एजेन्सी बढाउन खोज्ने बृहत् दृष्टिकोण अपनाएको छ।महत्त्वपूर्ण रूपमा, यस परियोजनाले बाल बिवाह, छीटोबिवाह र जबर्जस्ती बिवाह (CEFM)निम्त्याउने हानिकारक अभ्यासहरू विरुद्ध समुदायहरूको मान्यताहरू परिवर्तन गर्ने लक्ष्य राख्छर लक्षित युवाहरूलाई मर्यादा र अधिकार प्रदान गर्न र उनीहरूले बिवाह ढिलाइ गर्न नीतिगत वातावरणलाई सुदृढ गर्ने योजना रहेको छ ।यस परियोजनाले अभिभावक, बालबालिका, समुदायका व्यक्तिहरू, स्थानीय सरकारी अधिकारीहरू र प्रतिनिधिहरू लगायतका समुदायका नेताहरू र विशेष गरी बाल बिवाह, छीटोबिवाह र जबर्जस्ती बिवाह (CEFM)बारे सचेतना र क्षमता अभिबृद्धिमा केन्द्रित छ ।कोभिड–१९ को महामारी प्रतिबन्धका र भौगोलिक स्थानको दुर्गमताका बाबजुद पनि परियोजनाले आफ्नो कार्यक्षत्र पालिकाहरु बालबिवाह र छीटो बिवाह घटाउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

४.१ निष्कर्ष

कुल मिलाएर, ७५ (महिला ४८ र पुरुष २७) उत्तरदाता/परिवारको अन्तर्वार्ता लिएको थियो ।२०७९मसिर २७ देखि २०८० मसिर २६ सम्मको एक वर्ष भित्र बिवाहभएका सम्पूर्ण परिवारहरुलाई सबै वडाहरुबाट नमूनाको रुपमा छनोटगरिएको थियो ।

समग्रमा, ६४ प्रतिशत महिला र ३६ प्रतिशत पुरुष उत्तरदाताहरूले यस सर्बेक्षणमा सहभागिता जनाएका थिए जहाँ ८९ प्रतिशत ब्राह्मण/क्षेत्री र ११ प्रतिशत पहाडी दलित जातजातिको सहभागिता थियो । यसरीनै उमेरगत रुपमा, ३१ प्रतिशत उत्तरदाता २०-४० वर्ष उमेर समूहका थिए, त्यसपछि ५६ प्रतिशत ४१-६० वर्ष उमेर समूहका, ९ प्रतिशत उत्तरदाता ६१ वर्षभन्दा माथिका र ४प्रतिशत उत्तरदाताहरु २० बर्ष मुनिका थिए।

यो अध्ययनमा सहभागि भएका ७५ घरपरिवार मध्य समग्रमा ५२ प्रतिशत सहभागिलाई मात्र बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा थाह भएको पाईयो ।समग्रमा बिवाह गर्ने कानूनी उमेर थाह भएका (५२प्रतिशत) मध्ये ३७ प्रतिशत महिला तथा १५ प्रतिशत पुरुषहरुलाई मात्र बिवाह गर्ने कानूनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो ।

यस पालिकाको विगत चार बर्षको तथ्याङ्क विश्लेषण गरी हेर्दा सन् २०२० मा ७९ प्रतिशत, सन् २०२१ मा ७३ प्रतिशत, सन् २०२२ मा ४८ प्रतिशत बाल बिवाहको दर रहेकोमा हाल सन् २०२३ मा घटेर २८ प्रतिशतमा झरेको पाईयो जुन अझै बाल बिवाह मुक्त घोषणा गर्न तोकेको दर भन्दा बढी नै हो । तरबाल बिवाह को दर सन् २०२० को तुलनामा उल्लेख्य रुपमा घटेको पाईएको छ ।

सन् २०२३ मा १९ प्रतिशलले १८ बर्ष मुनि विवाह गरेको देखिन्छ भने ९ प्रतिशलले १८ बर्ष देखि १९ बर्षको उमेरमा विवाह गरेको देखिन्छ । जम्मा बिवाह भएको मध्ये १२.५ प्रतिशत महिलाहरुको र ६.५ प्रतिशत

पुरुषहरुको बाल बिवाह १८ बर्ष मुनि भएको पाईयो भने ४ प्रतिशत महिलाहरुको र ५ प्रतिशत पुरुषहरुको बाल बिवाह १८ बर्ष देखि १९ बर्षको उमेरमा भएको पाईयो ।

जातिगत रुपमा तथ्याङ्कलाई केलाएर हेर्ने हो भने बाल बिवाह सबै भन्दा बढी २३ प्रतिशत ब्राम्हण क्षत्री समुदायमा भएको पाईयो भने ५ प्रतिशत दलित समुदायमा भएको पाईयो ।

सन् २०२३ अवधिमा जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ९७ प्रतिशत नै आफैले बिवाह गरेको पाईयो भने अभिभावकले बाल बिवाह र छीटो बिवाह गरी दिएको घटना ३ प्रतिशत पाईयो । बाल बिवाह र छीटो बिवाह मध्ये ५६ प्रतिशत महिलाको र बाँकि ४१ प्रतिशत पुरुषहरुले आफै बिवाह गरेको पाईयो ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (१००) मध्ये जम्मा २७ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको देखियो जस्मा जम्मा ११ प्रतिशत पुरुषहरुको बिवाह दर्ता भएको देखियो भने महिलाहरुको हकमा १६ प्रतिशत बिवाह दर्ता भएको पाईयो ।

बिवाह अघि करिब १३५ जना कुनै न कुनै तहमा अध्ययन गरी रहेको पाईयो भने बिवाह पश्चात ६(५ प्रतिशत) जनाले पढाई छोडेको पाईयो जुन घटेर १२९ जनाले मात्र बिवाह पश्चात पढाई शुचारु गरेको पाईयो ।

सन् २०२३ मा बाल बिवाह भएका महिलाहरु मध्ये १७ प्रतिशत बाल बिवाह गर्नेहरु महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ ।

२३ प्रतिशत सहभागिले हाल पनि यस बाल बिवाहको चलन बिध्यमान रहेको बताए भने २९ प्रतिशतले बाल बिवाहको चलन नरहेको बताएका छन भने बाँकि ४८ प्रतिशत सहभागिहरुले आफूलाई थाह नभएको बताएका छन् ।

७९ प्रतिशत उत्तरहरु आफै भागेर बिवाह गर्ने गरेकोले, ५२ प्रतिशत उत्तरहरु गरीबीको कारणले,३७ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिक परम्परा भएकोले,२९ प्रतिशत उत्तरहरु साथिहरुको लहलहैमा लागेर र २१प्रतिशत उत्तरहरुउमेर सँग सँगैदाईजो पनि बढ्ने भएर जस्ता कारणले यस समुदायमा हाल पनि बालबिवाह र कम उमेरमा बिबाह हुने गरेको बताएका छन् ।

७५ प्रतिशत उत्तरहरु कडा कानुन लागु गरेर,७१ प्रतिशत उत्तरहरु अभिभाबकहरुलाई जनचेतना जगाएर,६० प्रतिशत उत्तरहरु शिक्षा अनिवार्यगरेर,५१ प्रतिशत उत्तरहरु बाल वालिकाहरुलाई जनचेतना जगाएरर २०प्रतिशत उत्तरहरुबाल क्लब तथा सँरक्षण समितीहरु गठन तथा सहभागि गराएरबालबिवाह र कम उमेरमा हुने बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताएका छन्भने३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुले आफुलाई थाहा नभएको बताबताएका छन् ।

९५ प्रतिशत उत्तरहरु स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या आउने,८५ प्रतिशत उत्तरहरु छिटो गर्भवती र बच्चा जन्मिने,६४ प्रतिशत उत्तरहरु बिध्यालय जान छोड्ने वा पढाई छोड्ने, ५३ प्रतिशत उत्तरहरु सामाजिककार्यक्रममा सहभागि हुन नसक्ने र ४९प्रतिशत उत्तरहरु बाहिरहिड्डुलमा कमि आउने जस्ता नकारात्मक असरहरु हुने बताएकाछन् ।

सबै भन्दा बढी ८७ प्रतिशत उत्तरहरु बिवाह दर्ता नहुने,५६ प्रतिशत उत्तरहरु स्वत बिवाह बदर हुने,३९ प्रतिशत उत्तरहरु कैद र जरिवाना (तीन वर्ष र तीस हजार रुपैया सम्म गर्ने र गराउने दुबैलाई)र ३७ प्रतिशत उत्तरहरु २० वर्ष भन्दा अगाडी केटा वा केटीलेबिवाह गर्नु हुदैनवा गराउनु हुदैन भन्ने जानकारी भएको पाईयो । तर कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये मात्र ७% (५ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्ने

नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो ।

सबै भन्दा बढी ९५ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिस/प्रहरीमा,६३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, ४५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा र ११ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईएकोछ । ३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुलाई यस विषयमा थाहा नभएको पाईएकोछ ।

कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये ८१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू वडा कार्यालयले समुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत गर्न वा भूमिका खेल्न सक्छ भन्ने जवाफहरु दिएको छ भनेले ६१ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू परिवारले, ४९ प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू युवा क्लब तथा सँजालले,५१प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू बाल क्लब र सँजालले, र ४५प्रतिशत प्रतिक्रियाहरू पालिकालेसमुदायमा बालबिवाह रोक्न मद्दत वा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् भन्ने प्रतिक्रियाहरू दिएकाछन् ।

समग्रमा मात्र ४७ प्रतिशत (७५ को ३५) उत्तरदाताले मात्र समुदायमा बालबिवाह र बालबिवाह उन्मूलन गर्ने क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको बारेमा जानकारी भएको बताएका छन् ।

४.२सुझाब

बाल बिवाहको चलन भएको वडाहरुमा विशेष योजना बनाएर वडा कार्यालयहरु तथा पालिकासँग मिलेर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ । साथै बाल बिवाहको चलन बढी भएको समुदायहरु जस्तै ब्राम्हण क्षत्री समुदाय भएको गाउँहरुमा तथा महिलाहरुको बाल बिवाह बढी देखिएकोले विशेष योजना बनाएर बाल बिवाह उन्मूलनको लागि काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बाल बिवाहभै सकेका बाल बालिकाहरुलाई लक्षित गरी बाल बिवाह भएता पनि ढिलो गर्भवति हुने वा ढिलो बच्चा जन्माउने विषयमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२३ अवधिमा ७५ घरपरिवार मध्य समग्रमा ५२ प्रतिशत सहभागिलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जानकारी भएको पाईयो । यसर्थ यो समुदायमा अभिभाबक लगायत बाल बालिकाहरु सबैलाई बिवाह गर्ने कानुनी उमेरको बारेमा जनचेतना जगाउँनु पर्ने देखिन्छ ।

साथै जम्मा बाल बिवाह भएका मध्ये ९७प्रतिशत आफैले बिवाह गरेको पाईयो तसर्थ यो समुदायमा रहेका बाल बालिकाहरुलाई लक्षित गरेर बाल बिवाहले जिवनमा पार्ने नकारात्मक असरहरुको बारेमा जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२० वर्ष उमेर पछि बिवाह भएको (१००) मध्ये जम्मा २७ प्रतिशत बिवाहको मात्र बिवाह दर्ता भएको देखियो भने यो दर महिलाहरुको तुलनामा पुरुषहरुको कम पाईयो तसर्थ बिवाह भएका सबैको बिवाह दर्ताको लागि वडा कार्यालयहरुसँग मिलेर बिवाह दर्ता अभियान सञ्चालन गरी सबैको बिवाह दर्ता गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बिवाह अघि करिब १३५ जना कुनै न कुनै तहमा अध्ययन गरी रहेको पाईयो भने बिवाह पश्चात ६(५ प्रतिशत) जनाले पढाई छोडेको पाईयो जुन घटेर १२९ जनाले मात्र बिवाह पश्चात पढाई शुचारु गरेको पाईयो ।तसर्थ बाल बिवाहको चलन बढी भएको समुदायहरुमा बाल बिवाह पश्चात शिक्षाबाट बन्चित हुने कुराको जनचेतना जगाउँनु पर्ने देखिन्छ ।

सन् २०२३ मा बाल बिवाह भएका महिलाहरु मध्ये १७ प्रतिशत बाल बिवाह गर्नेहरु महिलाहरु गर्भवती भएको पाईएको छ । जुन धेरै हो यसर्थ कम उमेरमा गर्भवती र बच्चा जन्मिएमा आमा र बच्चामा पर्न सक्ने नकारात्मक असरहरुको जनचेतना पुर्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

७५ प्रतिशत उत्तरहरु कडा कानुन लागु गरेर,७१ प्रतिशत उत्तरहरु अभिभाबकहरुलाई जनचेतना जगाएर,६० प्रतिशत उत्तरहरु शिक्षा अनिवार्यगरेर,५१ प्रतिशत उत्तरहरु बाल वालिकाहरुलाई जनचेतना जगाएरर २०प्रतिशत उत्तरहरुबाल क्लब तथा सँरक्षण समितीहरु गठन तथा सहभागि गराएरबालबिवाह र कम उमेरमा हुने बिबाहको चलन अन्त्य गर्न सक्ने बताईन् भने३ प्रतिशत उत्तरदाताहरुले आफुलाई थाहा नभएको बताईन् । यसर्थ बाल बिवाह रोकथामको लागि बालबालिकाहरुमार अभिभावकहरुमा व्यापक जनचेतना जगाउनु आबश्यक छ भने यसका साथ साथै युवाहरुमा रोजगारीको सृजना गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

कुल उत्तरदाता (७५) मध्ये मात्र ७% (५ जना) लाई मात्र चारवटै (बिवाह दर्ता नहुने, बिवाह स्वतः बदर हुने, कानुनी जरिवाना र कैद (तीस हजार रुपैयाँ जरिवानासहित ३ वर्ष) र सोभन्दा कम उमेरमा बिवाह गर्न नपाइने (केटी र केटाहरूका लागि २० वर्षको उमेर) बालबिवाहको कानुनी प्रावधान रहेको जानकारी भएको पाईयो तसर्थ यस क्षेत्रमा पनि ति समुदायहरुमा जनचेतना जगाउँन वडा कार्यालय पालिका र स्थानीय सँञ्चार माध्यमहरुसँग मिलेर काम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सबै भन्दा बढी सबै भन्दा बढी ९५ प्रतिशत उत्तरहरु पुलिस/प्रहरीमा,६३ प्रतिशत उत्तरहरु पालिका तथा वडा कार्यालयमा, ४५ प्रतिशत उत्तरहरु निगरानी समूहमा, २८ प्रतिशत उत्तरहरु बाल अधिकार समितीमा र ११ प्रतिशत उत्तरहरु बाल हेल्पलाईनमा रिपोर्ट गर्नु पर्छ भन्ने जानकारी भएको पाईएकोछ । तसर्थ यि सरोकारवालाहरुसँग समन्वय गरेर काम गर्नु पर्ने तथा उहाँहरुको कार्यक्रम सँञ्चालनको दौरानमा सहभागिता सुनिश्चत गर्नु जरुरी छ।